

Nacionalne konsultacije sa verskim zajednicama o osnivanju

Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o svim žrtvama ratova na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991 – 2001 (KOMRA)

Prizren, Hotel Theranda
29.07.2010.

- 10:00 -10:15 **Otvaranje**
Moderator: Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo, Kosovo
- Ruzhdi Rexha, Podpredsednik Opštine Prizrena
Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd
- Predstavljanje učesnika/učesnica**
- 10:30 – 10: 45 **Zašto REKOM?**
Veton Mujaj, Syri i Vizionit, Peć, Član Koordinacionog Veća za REKOM
- 10:455 – 11:00 **Dokumentarni film: Marokanska Komisija**
- 11:00 – 11:15 **Tok konsultativnog procesa o Inicijativi za osnivanje REKOM**
Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Beograd
- 11:15 – 11:45 **Pauza**
- 11: 45 – 12:00 **Uloga verskih zajednica na procesu pomirenja**
Prof. Ismajl Hasani, Sociolog religija
- 12:00– 14:00 **Diskusija**
Moderator: Bekim Blakaj, Fond za humanitarno pravo, Kosovo
- 14:00 **Ručak**

Bekim Blakaj: Dobar dan, svima! Dame i gospodo, jedna informacija za one kojima je potreban prevod, na kanalu broj jedan je prevod na albanskom jeziku na kanalu broj dva je prevod na srpskom jeziku. Sačeka ćemo još nekoliko minuta učesnike, koji su upravo pristigli. Još jednom vam u ime Fonda za humanitarno pravo i u ime Koalicije za REKOM želim uputiti dobrodošlicu. Poštovani predstavnici verskih zajednica, Poštovani zamenik predsednika opštine Prizren, gospodine Rexha, uvaženi profesore Hasani. Ovo su prve konsultacije sa verskim zajednicama na Kosovu o osnivanju Regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i teškim kršenjima ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji. Ovaj proces je započeo 2006 godine sa raznim konsultacijama, prvo sa nevladinih organizacija za ljudska prava, a potom i sa organizacijama i pojedincima različitih zanimanjima, sa advokatima, novinarima, predstavnicima zajednice umetnika i tako redom u nameri da se raspravlja o pronalaženju mehanizama koji će se suočiti sa prošlošću i otkrivanju činjenica o ratnim zločinima. Zvanično je 2008 godine osnovana koalicija nevladinih organizacija koje podržavaju ovu ideju i do sada broji više od 900 organizacija i pojedinaca koji stoje iza inicijative za formiranje ove komisije. Mi ćemo vam izneti detaljne informacije i sliku o samom napretku dosadašnjih konsultacija o inicijativi za formiranje ove komisije. Naš kolega Vetona Mujaj će vam detaljnije obrazložiti zašto nam je potrebna ova komisija, da skratim ovaj govor i zamolim zamenika gradonačelnika Prizrena, gospodina Rexhu da se obrati jednim kratkim govorom u svojstvu domaćina. gospodine Rexha, izvolite!

Ruzhdi Rexha: Zahvaljujem, gospodinu Bekimu! Dame i gospodo, braćo i sestre. Kada sam bio dete, roditelji i drugovi su mi govorili da ne izlažem pred religioznim ljudima jer su mnogo veštiji od mene. Međutim, dozvolite mi da u nekoliko minuta prezentiram grad Prizren. Ukoliko prevodioci imaju problema sa prevodom imam spremljen prevod koji mogu kasnije pročitati na srpskom jeziku. Poštovani predstavnici verskih zajednica na Kosovu, Islamske zajednice, Katoličke crkve, Pravoslavne crkve, Evangelističke crkve, Protestantske crkve, Adventističke crkve. Poštovani nezavisni teolozi kao i laici spomenutih religija. Poštovana gospođo Kandić, po primljenom pozivi od strane gospođice ili gospođe Nore i gospodina Bekima o učešću na konsultacijama sa verskim zajednicama u kojem je stajalo,, Kao lokacija o održavanju ovih konsultacija je izabran drevni grad Prizren koji u suštini predstavlja jedno miroljubljivo mesto i tipičan primer verske tolerancije“ Ove reči su dokaz vaše spoznaje o gradu Prizrenu, šta onda ostaje meni nego da posvedočim i ponovim ove iste reči. Svim prisutnim želim dobrodošlicu u drevnom gradu Prizren površine blizu 640 km², koji pokriva 6% teritorije Kosova. Ima 76 naselja sa 220-260.000 stanovnika, od kojih 50% žive u gradu a 50% u ruralnim sredinama. Negde oko 90% je stanovništva albanske zajednice a ostalo je bošnjačke, srpske i turske i drugih zajednica. Prizren je u prošlosti doživeo gorka iskustva, promene u raznim sferama koje su uticale na razvoj ekonomije i kulture. Prizren je grad poznat kao rodno mesto Ilira ili Dardana. Za vreme rimskog carstva poznat je pod imenom Theranda. Za vreme bizantijskog perioda poznat je pod imenom Prizrian. U dokumentima iz perioda otomanskog carstva pominjan je pod imenom Terzaliu, Eperserin i ostalim. U drugom milenijumu je bio pod slavenskim kraljevstvom. Prizren su 1204 godine okupirale bugarske snage a zatim su ga okupirale srpske snage. Obzirom da je Prizren bio centar Ilira -Dardana, vekovima je predstavljao duh albanske kulture i arhitekture i pored svih nastojanja supersila da promeni identitet i fizionomiju drevnog Prizrena, uz božiji blagoslov je ostao isti, možda i još lepši. U Prizrenu su narodi katoličke, pravoslavne, muslimanske, jerejske, protestantske i druge vere koje su vekovima živeli u bratskoj i verskoj harmoniji. Kao primer harmonije može da nam posluži način proslave praznika muslimana i katolika. Vama je sigurno poznato a to je tradicija širom Kosova da tokom praznika bajram, ili uskras, božića ne postoji katolik ili musliman koji neće otići za praznik jedni drugima na čestitanje. To je tradicija i u gradu Prizrenu, koja ne može da se mimoide. Međutim, s druge strane, konkretan na primer za vreme verskog praznika bajram ili drugih praznika, kada se ide u

džamiju idu i bošnjačke zajednice, ide i turska zajednica kao i albanska zajednica.. Nema razlike. Ovo u mnogome utiče na međuverške odnose, kada nas spaja mesto i kult. Molim Boga da ova harmonija bratstva i verske tolerancije, koja je vlada u gradu Prizrenu, bude primer za celokupno čovečanstvo i da zauvek traje! Još jednom zahvaljujem na ukazanoj časti koju ste mi pružili i želim vam prijatan boravak u modernom i drevnom gradu za sve ljude drage i dobre volje. Želim vam uspeha u radu. Verujem da ste me svi razumeli i nadam se da je prevod bio uredan!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se gospodinu Rexha! Reč preuzima gospođa Nataša Kandić!

Nataša Kandić: Dobar dan svima! Ja vas pozdravljam u ime Regionalne koalicije za osnivanje regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima, teškim povredama ljudskih prava, utvrđivanja činjenica o svim žrtvama. U toj koaliciji koju smo formirali u oktobru 2008. godine danas ima preko 900 organizacija, udruženja žrtava, raznih civilnih grupa i profesionalnih udruženja i pojedinaca iz redova, naročito udruženja žrtava i koalicija koju vezuje jedan zajednički interes a to je odnos prema prošlosti i svi se slažu o tome, to nas povezuje, da je sazrelo vreme da se o prošlosti govori na osnovu činjenica, da se moraju poštovati sve žrtve, istina i činjenica o svim žrtvama i da samo na osnovu činjenica možemo izgraditi garancije da se na ovim prostorima Balkana zločini neće ponoviti. U toj koaliciji ima organizacija, članova članica koji imaju vrlo različite aktivnosti ali ovo je jedan zajednički cilj – svi se slažemo da u tom zajedničkom zadatku se stvori komisija koja će biti ... na žrtve i da verske zajednice imaju posebnu ulogu. Ja ću kasnije da govorim o tome kakve su konsultacije i rasprave sa verskim zajednicama u regionu bile do sada i verujem da će to biti važno. Sada bi predložila, kao što uvek radimo u skupovima ovakve vrste, da se ne predstavljamo samo mi na početku nego da se svi učesnici predstave, pa eto, da krenemo od Nore...

Nora Ahmetaj: Ja sam Nora Ahmetaj, član Koordinacionog Saveta koalicije za formiranje regionalne komisije zemalja bivše Jugoslavije.

Sejdi Sallahu: Ja sam Sejdi Sallahu, Savet islamske zajednice iz Suve Reke, glavni imam Saveta islamske zajednice u Suvoj Reci.

Lutfi Ballëk: Ja sam Lutfi Ballëk, predsednik Saveta Islamske zajednice u Prizrenu.

Fitim Flugaj: Pozdravljam sve prisutne! Ja sam Fitim Flugaj, iz predstavništva Islamske zajednice, službenik islamske zajednice, Priština.

Ramadan Shkodra: Ja sam Ramadan Shkodra, službenik Islamske zajednice.

Fatmir Iljazi: Pozdravljam sve prisutne! Fatmir Iljazi, predsednik Saveta Islamske zajednice u Đakovici.

Artuar Krasniqi: Pozdravljam prisutne! Dolazim iz Evangelističke crkve Kosova, Priština.

Bekim Beka: Pozdravljam prisutne! Bekim Beka, iz protestantske evangelističke crkve Kosova u Prištini.

Lule Potera: Pozdravljam sve prisutne! Lule Potera, iz protestantske evangelističke crkve Kosova u Prištini.

Besim Kryeziu: Pozdravljam sve prisutne! Besim Kryeziu, iz protestantske evangelističke crkve Kosova, takođe i u Prizrenu.

Artan Zeka: Ja sam Artan Zeka, imam u gradu Peć.

Kujtim Paqaku: Pozdravljam sve prisutne! Kujtim Paqaku, predstavnik romske zajednice pri kabinetu predsednika Kosova.

Sakibe Jashari: Pozdravljam sve prisutne! Sakibe Jashari, iz Švicarske Ambasade u Prištini.

Liridon Kadriu: Liridon Kadriu, orijentalist i nezavisni novinar.

Muzafer Shkodra: Muzafer Shkodra, orijentalist ujedno i student pravnih nauka.

Alfred Kinolli: Alfred Kinolli, Centar mladih Fisniket.

Fron Kristaj:

Pal Canaj: Pal Canaj, profesor i filozofije i sociologije u gimnaziji Luigj Gurakuqi u Klini.

Ajni Sinani: Ajni Sinani, teolog, ispred Islamskog Univerziteta ujedno i magistar međunarodnih odnosa.

Lorenc Pitaqi: Lorenc Pitaqi, aktivist katoličke crkve ujedno i student pravnog fakulteta.

Agron Lleshaj: Aktivist katoličke crkve, student novinarstva.

Monah Teodor: Ja sam monah Teodor, Srpski pravoslavni manastir Visoki Dečani trenutno sa službom u Prizrenu.

Monah Nifon: Dobar dan, svima! Pozdrav! Ja sam monah Nifon, također iz Manastira Visoki Dečani, ovdje ispred pravoslavne crkve Rashki-Prizrenski.

Jeton Blakaj: Administrator udruženja Kon Pik Kosova.

Don Jeton Thaçi: Pozdravljam sve prisutne. Ja sam Don Jeton Thaçi, katolički sveštenik sa službom u Prizrenu ujedno i redaktor magazina Ibish Dolaj Drita.

Don Pal Tunaj: Pozdrav svim prisutnima! Ja sam, predstavnik Katoličke crkve.

Veton Mujaj: Veton Mujaj, "Syri i vizionit" Peć, ujedno i član koordinacionog saveta za Inicijativu REKOM.

Ismajl Hasani: Pozdrav svima! Ja sam Ismajl Hasani, doktor nauka religijske sociologije. Jedan duži period profesor na jednom od Norveških univerziteta, trenutno sam rukovodilac projekta o osnivanju univerziteta Humanističkih društvenih nauka. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem! Zamolio bi ostale učesnike koji sede tamo iza da se i oni predstave.

Anton Çetta: Pozdravljam sve! Ja sam Anton Çetta, Katolička crkva Katolike Prizren.

Ana Spaçi: Ana Spaçi, iz Prizrena.

Jak Delhysa: Pozdravljam sve prisutne! Jak Delhysa, Katolička crkva Prizren.

Muhamet Cangati, iz Prizrena,. Zahvaljujem!

Adriana Čavić: Međunarodna civilna kancelarija, Prizren

Nenad Popović: Dobar dan svima! Ja sam Popović Nenad, sin pokojnog Dragana Popovića iz Kline koji je ubijen kao povratnik 2006.

Bekim Blaka: Zahvaljujem svima! Reč će preuzeti Veton Mujaj koji će govoriti o tome Zašto regionalna komisija o utvrđivanju činjenica ratnih zločina. Veton, izvoli!

Veton Mujaj: Hvala, Bekime! Pozdravljam sve prisutne! Čast mi je što se danas nalazim pred vama. Nataša je na početku pomenula kako je bilo, kako je pokrenuta inicijativa, međutim zašto - zašto jedna takva inicijativa? Znamo da je tokom ovog perioda, uglavnom u toku perioda nakon rata, čuli smo dosta o Međunarodnom sudu u Hagu, ali smo čuli i za mnoga druga lokalna suđenja, ali realno, ova inicijativa se u mnogome odnosi na ono što se dogodilo, znači na ratne zločine i žrtve koje smo imali. Na neki način ideja je bila da u svim zemljama bivše Jugoslavije, gde se rat dogodio, da se za ove zemlje u javnosti uspostavi jasna slika o tome šta je dogodilo. Dakle, nije sada to da samo imamo koreografiju, nego da na neki način privučemo neku vrstu pažnje javnosti na te žrtve. Znamo da je tokom tog vremena žrtavama na neki način, u mnogim slučajevima, oni se osećaju usamljeno, iako su učinjeni neki naponi, što znači uopšteno kod populacije koja na neki način nije mogla da saosjeća veliku bol nad ovim žrtvama, tako da sa jednom ovakvom inicijativom to je moguće, po našem mišljenju, da se javnost postepeno, odnosno građani ovih zemalja zbliže sa potrebama i akcijama koje je potrebno uraditi za ove porodice i žrtve.

Po mišljenju osnivača i obično kroz čitav ovaj proces diskusije, upravo je inicijativa ta da se uspostavi regionalna komisija na neki način oslikava prelaz iz jedne dosadašnje faze, u okončanje jedne prošlosti. Ova inicijativa je regionalna koalicija nevladinih organizacija, udruženja žrtava, invalida koji propagiraju formiranje zvanične komisije. Sve ove organizacije, ovi pojedinci na neki način propagiraju, imaju želju i vide potrebu za stvaranje takve jedne Regionalne komisije, koja će biti nezavisna, koja će javno utvrdi činjenice o ratnim zločinima, komentarisati činjenice i o drugim kršenjima ljudskih prava u bivšoj Jugoslaviji, uključujući i osvetljenje sudbine nestalih lica, pronalaženje nestalih osoba ili

pronalaženje njihovih posmrtnih ostataka. Postoje mnogi ciljevi i široka paleta aspekata koji se mogu obuhvatiti formiranjem jedne takve komisije. Ono što se vidi kao neki oblik stvaranja javne platforme za žrtve i civilno društvo, koje govore o svojim potrebama i obavezama u odnosu na nepravdu počinjenu u prošlosti:

- Porast podrške za REKOM – da inicijativu predstavljaju vlada zemljama koje su proizašle iz bivše Jugoslavije;
- Izgradnja modela za REKOM, za ovu komisiju.
- Formiranje rasprave sa lokalnim zajednicama i uspostavljanje komunikacije između Različitih društvenih grupa za sve ono što se desilo u prošlosti;
- Stvaranje klime za socijalne promene u vezi sa žrtvama;
- Promovisati saosećanje i solidarnost sa žrtvama drugih zajednica.

To su znači 5 elemenata, možemo slobodno reći jedni od najvažnijih sa kojima se možemo na neki način saosećati i solidarizirati sa tim žrtvama, ne samo uticati kod ljudi koji su direktno uključeni u ovaj posao, nego na neki način kod svih građana ovih zemlja. Zašto jedna takva komisija? Poznato nam je da se veoma često saopštavaju iz jedne zemlje u drugu stvari koje verovatno nekada nisu realne upravo one sa kojima treba da se suočimo. Formiranjem ovakve komisije sprečilo bi da se u javnosti iznose određene laži ili ako su već iznesene ukoliko su u opticaju, onda se može reći koliko su verodostojne ili bi mogli doći do jedne istine o tome da li je to što je preneseno verodostojno, da li je to istina ili laž koja cirkuliše u ovim zemljama. Može da pomogne javnoj platformi za glas žrtava i uz pomoć glasova žrtava poboljšaju izgled za saosećanje, poštovanje i solidarnost, ne samo sa žrtvama koje već međusobno suosjećaju već i sa žrtvama koje u prošlosti nisu posmatrane kao žrtve. Dosta često jednu etničku pripadnost na neki način nismo mogli da prihvatimo kao žrtvu, realno gledajući u mnogim njihovim zemljama različite etničke grupe su žrtve u različitim oblicima, na neki način uopšteno povećanje glasa žrtve čini da i žrtve, ajde da kažemo da žrtve sa Kosova saosećaju žrtve Bosne ili žrtve u Hrvatskoj ili u drugim zemljama. Mi često mislimo da su samo na Kosovu bile žrtve i da je samo na Kosovu bio rat, ali isto tako znam šta se dešavalo u Bosni znamo šta se desilo u drugim zemljama, tako da sa ovim zajedničkim malo jačim glasom možemo pridružiti one koji saosjećaju sa žrtvama. Poseban element koji dobivamo ako se formira ova komisija, je to da možemo imati registrovane žrtve i nestala lica i sa ovim jednom i zauvek zaustavimo manipulaciju brojkama onih koji su nestali ili koliko ih je ubijeno. Često se ovim ciframa manipuliše. Znači postoji mogućnost, i znamo da je oko toga nešto urađeno u tom pravcu, ali ne i konkretno do sada, ali sada imamo tu mogućnost da precizno znamo gde i kako su žrtve tačno ubijene, kao i neke druge aspekte. Može da pomogne tužiocima za ratne zločine pružajući im dokaze, podsticanje svedoka, žrtvu da učestvuju u suđenjima za ratne zločine kao i kompletiranje dosjea na određenim slučajevima. Verujemo da će na neki način ovaj oblik društvenog razvoja povećati opšte dejstvo da su svedoci nešto više aktivni, direktni i da se malo više upoznaju. Ovo može da pomogne postojećim zvaničnim komisijama u tim mestima gde još uvek ima nestalih, u otkrivanju skrivenih masovnih grobnica i sudbine nestalih osoba. Može se stvoriti razumevanje i tolerancija odnosno da se na taj način vrati dostojanstvo žrtvama i njihovim porodicama. Na koji način, odnosno kako mogu ove stvari da se urade? Ukoliko imamo jedno telo, kao što je ideja da se stvori nezavisna Regionalna komisija, proizašla ili inicirana od strane tih porodica, od tih udruženja i uspostavljena na regionalnom nivou u nezavisnom obliku od stručnjaka različitih oblasti koji uživaju poverenje tih ljudi, onda će zajedno delovati kao telo koje je formirano od država naslednica bivše Jugoslavije. Mora biti komisija koja je nezavisna od svojih osnivača. To ukazuje da će na neki način komisija odnosno članovi komisije biti izabrani od strane ovih porodice u koje oni imaju poverenja, ali i dalje mora da prođe kroz hijerarhijski oblik, kroz parlament svake od ovih država. Regionalno telo treba da se formira, to znači regionalno telo koje se fokusira na iskustvo žrtava. Privremeno telo formirano za

jedan određeni period sa sedištem na teritoriji u kojoj su izvršeni zločini. Znači ovo ne može da bude... koja se praktikuje u svim zemljama, ova vrsta komisije se ne formira po prvi put, što znači da imamo mnogo sličnih komisija koje se formiraju širom sveta, specifičnost ove komisije je upravo to što obuhvata više država, sve zemlje koje su proizašle iz bivše Jugoslavije i u izvesnoj meri zahteva se od njih, znači, da prođu kroz iskustvo koje ima svoje specifičnosti na teritoriji na kojoj su izvršeni zločini. Ne može se uporediti sa bilo kojom komisijom drugih zemalja u svetu, ali da se nekako iskoristi kao metodologija koju su koristile druge države. Regionalna komisija treba da je vansudsko telo, sa mandatom koji će obuhvatati teške zločine izvršene u određenom vremenskom periodu. Razmišljalo se i o tome da se ovaj organ bavi...postoji još jedan model na kojem se radi, koji će uglavnom da se bavi, u najmanju ruku, teškim ratnim zločinima i sudbinom nestalih lica, ali mora da se odredi jedan vremenski period, ovo telo bi trebalo da ima jedan vremenski period kojim će da se bavi. Do sada smo se uglavnom bazirali na osnovu baze podataka, o ovome će nam svakako govoriti gospođa Nataša Kandić, to je je u okviru njenog istraživačkog rada, period od 1991 do 2001 godine kada je bio najveći talas velikih ratovi u zemljama bivše Jugoslavije. U okviru ovog vansudskog tela treba obuhvatiti javno slušanje žrtava. Ponavljam, ovo vansudsko telo iznosi zaključke u vezi sa činjenicama, sve ono što se desilo a dobiveno na osnovu svojih istraživanja i činjenica utvrđenim od strane sudstva, ali ne iznosi pravne zaključke. Vansudski organ koji ima ovlašćenje da intervjuiše svakoga ko pruža relevantne informacije za implementaciju multi-disciplinarnih istraživanja, pozvati pojedince u istoj ulozi kao predstavnike institucija, političkih grupa i verskih zajednica na pružanju informacija i iznošenju svog mišljenja o prevazilaženju ove situacije. Ova komisija može biti istražni organ koji bi mogao pružiti dokaze o tome koje određene institucije, pojedinci ili grupe nisu mogle da se brane i da osiguraju ljudska prava u prošlosti. Telo koje će se baviti samo činjenicama ratnih zločina, koje su proverene od strane najmanje dva izvora. Ideja je znači da za određen slučaj treba faktički potvrdi najmanje sa dva izvora. Telo koje ne sudi. Nije sud, ali može da imenuje počinioca i one koji su odgovorni za ozbiljne zločine, kao i da preporuči mehanizme uklanjanja iz institucija tih ljudi koji još uvek nastavljaju da obavljaju svoju delatnost. Istražno telo koje je u saradnji sa zvaničnim komisijama za nestala lica koje se uglavnom nalaze u ovim zemljama, sprovodi istragu o sudbini nestalih lica i nasiljem. Telo koje stvara nacrtno preporuke u okviru programa reparacija za žrtve u obliku materijalne kompenzacije, traženja oprostaja, izgradnja spomenika, memorijalnih centara, mape memorije. Na neki način definiše vrstu politike delovanja u vezi sa nadoknadom za žrtve, ukoliko se uoči da je moguće, u vezi traženja oprostaja raznih subjekata, između onih koji su bili u sukobu, izgradnja spomenika... Još jednom napominjem jer se ističe kao jedna od veoma interesantnih tačaka da ova dešavanja ostanu u dugom sećanju i da se iz njih uči o tome šta se desilo i da na neki način ne ostavimo prostora da se to u budućnosti ponovi. Pouzdano telo, koje se sastoji od istaknutih pojedinaca u svojim zemljama i regionu, predstavnici različitih etničkih grupa, verskih zajednica, imenovanih i izabranih na osnovu precizno određenih kriterija. Ideja je da osobe koje sačinjavaju Regionalnu komisiju budu kredibilne osobe za one delove stanovništva iz kojih dolaze, da uživaju ugled i poverenje, što znači da nisu politički opredeljeni, nego da su profesionalni na osnovu aspekta rada sa ovim grupama. Ovo je znači bio uvod u ono što pokušava da se formira, i zašto upravo ovakva komisija. U tačkama koje slede ćemo malo opširnije razmotriti i druge detalje. Toliko od mene za sada.

Bekim Blakaj: Zahvaljujem Vetonu! Veton je u jednom trenutku pomenuo da je bilo mnogo sličnih komisija u svetu, znači gde je bilo rata, nakon toga su formirane komisije. Naša koalicija, nevladinih organizacija koje podstiču ideju o osnivanju Regionalne komisije u mnogome je iskoristila iskustvo ovih komisija i pokušali smo da saznamo koje su nedostatke

imale ove komisije, da se ukaže na njihove koje ne smeju da se ponove, i tako dalje, upravo je to razlog zašto smo konsultovali šire društvo, civilno društvo i razne institucije, verske zajednice, to je upravo ono što smo mi uočili, u slučajevima kada nije konsultovano civilno društvo rad komisije nije dobio podršku. Kako god da je bilo, mi smo danas odabrali za vas jedan kratak dokumentarni film u vezi sa Komisijom koja je osnovana u Maroku. Međutim, iako nismo mogli da zamračimo dobro salu nadam se da ćemo moći odgledani dokumentarni film.

(Prikazivanje dokumentarnog filma)

Bekim Blakaj: U ovom dokumentarnom filmu ste mogli se da vidite značaj javnog slušanja. Nakon mnogih dešavanja... Zato molim gospođu Natašu Kandić da nam detaljno iznese dosadašnji razvoj konsultativnog procesa REKOM-a i sa ovim završimo informativni deo a onda da nastavimo nakon pauze za kafu sa debatom i kratkim izlaganjem uvaženog profesora Ismajl Hasani. Izvolite, gospođu Kandić!

Nataša Kandić: Izvinite što ovaj film se ne vidi onako kako bi trebalo da se vidi zbog ovog svetla, ali smo smatrali da je dobro da ga prikažemo i u ovakvim uslovima.

I kao što i Bekim rekao, naš cilj sa ovim filmom je bio da pokažemo tu moć javne reči onih koji su žrtve i istovremeno da se vidi koje je uloga tih članova komisije.

Primitili ste kako žena, članica komisije kaže da je njihov zadatak da pokažu solidarnost, saosećanje i da pokažu sigurnost žrtvama da su im bitne te žrtve. E to je ono što je problem u ovom regionu, u ovom delu Balkana. Ne postoji solidarnost sa žrtvama, ne postoji klima saosećanja sa žrtvama, žrtve se pominju samo u određenim danima kada su obeležavanja teških zločina, posle toga žrtve padaju u zaborav.

Ova članica komisije naglašava koliko je bitno da se žrtvama pokaže da su one svima bitne i važne i zbog prošlosti ali i zbog budućnosti.

Ukoliko u ovom regionu ne bude te snage za sagledavanje prošlosti na osnovu činjenica, na osnovu iskazivanja poštovanja prema žrtvama, na osnovu činjenica, bojim se da onda nema tog izlaza, nema tih otvorenih vrata. Ja vas samo podsećam na reči ove obične žene koja kaže – hvala vam za ova otvorena vrata. Ja mislim da ovo čitava naša inicijativa za osnivanje regionalne komisije je da otvara ta vrata koja su... koja moraju da pogledaju vrlo dobro u prošlost, u ono što se dogodilo ali moraju da su otvorena prema budućnosti a to znači da se misli na buduće generacije, naravno na mlade u ovom trenutku ali i na buduće generacije. Ta otvorena vrata imaju smisla, mogu da doprinesu tom jednom da kažem novom odnosu prema budućnosti i prošlosti samo ukoliko se zasnivaju na činjenicama, poštovanju prema žrtvama i jednoj novoj klimi u regionu a to je klima solidarnosti i klima u kojoj zapravo dominira i taj politički i društveni duh a to je potreba da se dođe do normalizovanja odnosa i da se političari smatraju da je uspostavljanje uslova za normalan život jedan veliki cilj. Samo pod tim uslovima mi sa ovog dela Balkana imamo šansu za neku budućnost. Ova ideja nevladinih organizacija nema šanse na uspeh ukoliko ne postane državni projekat. Da bi postojao državni projekat uloga verskih zajednica je veoma, veoma važna. Uloga udruženja žrtava i njihovo angažovanje je takođe veoma važno. Ali, pridobijanje velikog broja, širokog broja stanovnika je takođe uslov da ova inicijativa postane državni projekat. Nije mala stvar da se stvori jedna regionalna koalicija – udruženja organizacija koje godinama nisu imale nikakvu komunikaciju. Nije jednostavno povezati udruženje žrtava – albanskih žrtava, udruženje žrtava srpskih žrtava, nije jednostavno povezati sva ta udruženja žrtava iz cele regije bivše SFRJ. Ali, to civilno društvo je uspelo. To smo uspeli. To je jedan veliki, veliki korak naspram tog zvaničnog političkog života. Vi vidite da ta normalizacija političkih odnosa ide veoma, veoma sporo ali uvek u istoriji tih društava koje su imale ratove uvek prvo postoji jedan civilni korak dobar a onda pot pritiskom civilnih organizacija i institucije i države menjaju polako svoj odnos prema vrednostima i prema toj nekoj potrebi da budućnost bude demokratska. Bivša SFRJ i ono što se na ovim prostorima dogodilo je jedinstven slučaj. Nema

primera da je bio neki regionalni rat u svetu da su žrtve svuda rasute da je danas teško doći do počinioaca, da je lako izbeći pravdu, ali se pokazuje da ukoliko se poboljšavaju odnosi između država, između društava, između civilnih grupa polako se stvara jedna klima u kojoj može da bude više šanse za stvaranje jednog prihvatljivog socijalno-društvenog života u kojem će biti poštovanja za žrtve i manje, manje neprijateljskog tona i optuživanja. Potrebno nam je konstruktivno vreme, potrebno nam je da mislimo da nam je potrebna budućnost u kojem neće biti ubijanja, u kojem neće biti pljačke iz etničkih razloga, uvek će biti kriminala, što manje kriminala naravno život pojedinaca je bolji ali posle ratova i to je nešto što učimo iz iskustva drugih, uvek se kriminal povećava a onda znači zahteva takve političare kojima je cilj da stvore društvo u kojima će pojedincima, a naročito onima koji su patili u prošlosti biti bolje. Kakve su nam šanse? Šanse postoje, zato što postoji jaka potreba. Zamislite, u Hrvatskoj sada je 19 godina od tih ratova, u Bosni i Hercegovini 15 godina, na Kosovu 11 godina od tih zločina. Mi još uvek imamo između 16 i 17 hiljada onih o čijoj sudbini se ne zna, čiji posmrtni ostaci još uvek nisu pronađeni. Život porodica koji tragaju za posmrtnim ostacima svojih najbližih je teško opisati, a morate priznati, da se o tome malo govori ili da malo ima solidarnosti, bilo gde na Kosovu, u Srbiji, u Hrvatskoj, u Crnoj Gori. Makedonija toga ima malo. Potrebno nam je na neki način da nađemo instrumente kako ćemo stanovnike iz teritorije bivše SFRJ da pridobijamo za ovu temu. Danas je svima dosta priča o ratovima. Danas je svima dosta priče o žrtvama. Svi bi hteli neki bolji život. Političari pričaju o tome ratu i o zločinima onda kad dođu izbori, a onda nastupi vreme kada su žrtve porodice prepuštene same sebi. Nije lako pridobiti, a potrebno nam je veliki broj, milioni ljudi da ih pridobijamo za ovu inicijativu. Računamo da verske zajednice crkve i Srpska zajednica, Katolička crkva, pravoslavna, adventističke crkve, jevrejske zajednice mogu jako puno da pomognu, da njihova uloga u tom procesu pomirenja ili zovimo ga u normaliovanju života, u stvaranju solidarnosti, klime, saosećanje i solidarnosti mogu jako puno da pomognu. Mi smo krenuli najpre sa ovim konsultacijama sa verskim zajednicama u Hrvatskoj. Prošle godine, u Zagrebu i Osijeku, mi smo organizovali jednu ovakvu debatu informativnu i jako puno nam je pomogao jedan južno-afrički biskup. On je bio svedok pred Komisijom – Južnoafričkom komisijom. To je čovek koji razume, znači to je božji čovek koji razume važnost pomirenja ali isto tako koji pledira na poštovanje žrtava i na iskazivanje poštovanja prema žrtvama. Posle Hrvatske, kada smo videli i naravno tamo su nam jako puno pomogli Franjevci, koji imaju tu jako veliko razumevanje i jako potrebu da budu angažovani u ovom jednom procesu, koji su nam pomogli da napravimo i da konsultacije u Srbiji 16. juna budu jako konstruktivne i jako dobre. Mi smo većini poslali te komentare, predloge i mišljenja sa konsultacija u Srbiji s kojih možete da vidite koliko postoji zajedničkih stvari među svim tim različitim religijskim zajednicama, koliko postoji saglasnost počevši od Jevrejske zajednice, saglasnost da verske zajednice treba da podrže ovu inicijativu, da pomognu da ona postane državni projekat. I bilo je naravno pitanja da li postoji dovoljno političke volje da se do toga dođe. Bilo je pitanja – zar nisu dovoljna suđenja za ratne zločine? Onda smo razgovarali o tome i argumentima pokazali da suđenje za ratne zločine jeste važna, ona donose sudske zaključke i sudske činjenice ali malo do njih dopire javnost. Te sudske činjenice će biti predmet istraživanja brojnih historičara, socijologa, pravnika, politikologa ali je nama potrebno nešto više od te fokusirane na optužene. Znači, uloga žrtava u suđenjima za ratne zločine je vrlo ograničena a njih sud poziva samo da bi dokazao krivicu onih koji su optuženi. Sud ima pravo da prekine svaku žrtvu, i žrtvu najužasnijih zločina zato što sud ima svoju proceduru, pitanja koja su za sud vrlo relevantna da bi dokazao odgovornost optuženih. Znači to prekidanje koje je dopušteno po zakonu sudu može vrlo da uznemiri žrtve svedoke i da ih dovedu u situaciju da se pitaju – pa kakva je to pravda? Nama je potrebno, pored tih suđenja, upravo ovo što smo videli na ovom filmu, a to je da žrtve ne ometano govore da čitava ova regija, znači društva stvorene, države stvorene na teritoriji bivše SFRJ da mogu da slušaju žrtve iz svih tih ratova

da možemo da stvorimo taj jedan novi vrednosni sistem poštovanja žrtava i da na osnovu činjenica znamo šta se kome dogodilo. To je jedina naša šansa za izlazak i za odnos prema prošlosti koja će da donese dobrobit. Užasne stvari su se dogodile ali mi moramo da nađemo načina da se odnosima prema tom teškom nasleđu. Ne smemo da zaboravimo, treba ova komisija da nam posluži da pamtimo da svi pamte šta se dogodilo. Činjenice će lako da pokažu šta se dogodilo. Mi moramo da znamo imena onih žrtava, moramo da znamo, moramo da čujemo glas onih kojih ima danas da mogu da nam ispričaju i da stalno imamo u vidu da smo obavezni prema budućim generacijama, obavezni u istorijskom smislu da učinimo svako iz ugla profesije, iz ugla zajednice kojoj pripada i na kraju iz ugla toga što smo svi pripadnici ljudskih zajednica da sprečimo da se nekim budućim ljudima događa ono što se događalo počevši, mi kažemo od 91. godine, događale su se ružne stvari i pre toga, ali polazimo od toga ako govorimo o ratnim zločinima onda moramo da poštujemo međunarodno prvo koje kaže da od tada su se događali ratni zločini. Mi smo rekli da, ali to je još uvek na raspravi, da mandat treba da bude do kraja 2001. godine zato što su se tada učestalo događale teška krivična dela koje su u vezi sa ratom i oružanim sukobima. Međutim, u raspravama, a do sada smo održali oko 100 rasprava u svim društvima bivše Jugoslavije, uključujući da smo sada u julu, 3. jula imali i debatu u Makedoniji, da su se i posle toga događale ubistva, nestanci, koje su se završavale smrću u vezi sa tim ratom. Zadatak komisije će biti da ispita i sve te slučajeve i da se te žrtve ne zaborave, da i njihova imena i ta stradanja budu deo tog poimeničnog registra žrtava kako civilnih tako i naravno vojnih žrtava, zato što je važno imati taj bilans gubitka, ljudskih gubitaka u svakom društvu.

Mi danas nećemo da govorimo ovde o nacrtu statuta te komisije, zato što mislimo da je na tom prvom skupu kakav je ovaj, možda je to i suviše veliki zadatak, ali o tom nacrtu statuta, zato što je naš cilj da do 10. decembra 2010. godine u ovim raspravama oblikujemo sve da on bude prezentovan 10. decembra na dan ljudskih prava, na Međunarodni dan ljudskih prava u Sarajevu, da onda znači prezentiramo taj nacrt statuta, da onda u martu, aprilu i maju organizujemo kampanju prikupljanja milion potpisa i da 1. juna 2011 godine parlamentima na teritoriji bivše Jugoslavije predamo taj statut regionalne komisije i uz podršku milion potpisa. Dogle, trebamo da rešimo veliki broj pitanja koje su još uvek sada na javnoj raspravi. Za sada, imamo podršku Evropske zajednice ali nije to najbitnije. Mi moramo da dobijamo podršku javnosti u svim društvima, u svim zemljama nastalih na teritoriji bivše Jugoslavije. Mi sada počinjemo tu kampanju koja će se sastojati u zagovaranju ove inicijative naspram političara. 30. avgusta 2010. godine imamo sastanak sa hrvatskim predsednikom Ivom Josipovićem, tražićemo sastanak sa predsednikom Srbije. Pre dve nedelje u Skupštini Crne Gore u organizacija Parlamenta Crne Gore, vodila se ovakva rasprava. Znači to je prvi zvanični odgovor da je Parlament Crne Gore podržao inicijativu za osnivanje regionalne komisije za utvrđivanje činjenica o ratnim zločinima i žrtvama. To je veliki, veliki podstrek, ali svi kažu – pa lakše je u Crnoj Gori nego u drugim društvima. Sada nam predstoji taj jedan veliki korak, znači idemo prema političarima. Računamo da ćemo dobiti podršku verskih zajednica i ovo je danas prilika da nam vi govorite kako vi vidite taj proces pomirenja ili ono kako mi zovemo u ovim našim raspravama – proces stvaranja klime, solidarnosti, saosećanja i poštovanja. Posle pauze i posle izlaganja profesora Hasanija, biće to vaše vreme, vaše reči, koje su vaše mišljenje koje je za nas veoma važno i molim vas vodite računa da nam je potrebna jedna konstruktivna reč, podrška u pozitivnom smislu i što više predloga i saveta kako u ovom trenutku kada ima dosta nepomirljivosti, kako verske zajednice mogu da pomognu da dođemo do tog cilja i da pomognu u pridobijanju podrške za ovo jednu inicijativu. Eto, ja sam 3 minuta prešla dozvoljeno vreme, pa se izvinjavam zbog toga!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se Nataši! Pozivam vas na kafe pauzu, za koju se nadam da će nam staf hotela omogućiti da popijemo ispod tende na terasi. Zahvaljujem!
(Posle pauze)

Bekim Blakaj: Počinjemo sa drugim delom sesije ovih konsultacija. Verujem da ste se koliko toliko osvežili ovom kafom. Zamoliti ću profesora Ismajl Hasani koji će nam nešto više govoriti o ulozi verskih zajednica u procesu pomirenja. Profesore, izvolite!

Ismajl Hasani: Zahvaljujem uvodničaru! Normalno je da kada se čovek nađe pred jednom ovakvom inicijativom grandioznog projekta koji za koordinate Jugoistočne Evrope ima smisla na putu daljeg integrisanja regiona u Evropsku zajednicu, uniju, na jedan poseban način, kada je na čelu ovog projekta ili ove organizacije uključena gospođa Kandić, koja svojim primerom beskompromisne borbe na pronalasku i identifikovanju onoga što se dogodilo na teritoriji bivše Jugoslavije, koja je ujedno pokazala najprecizniji primer kako je moguće da se čovek zalaže za svoje ideale, nastojanja da pokaže osećaj humanosti a istovremeno može sebi stvoriti neprijatnu situaciju od strane svoje etničke pripadnosti, za onaj ekscentrični deo entiteta koji u nekim slučajevima nisu baš prijatni. Ponavljam, ne slučajno, spomenuo sam gospođu Natašu Kandić, ne slučajno upravo na ovom skupu, koji je inicijativa za projekat, kada uzmem u obzir neke od mojih prijatelja koji lično poznajem, koji su članovi različitih verskih zajednica i drugih, koji moraju biti svesni o ulozi verskim zajednicama uopšte, u ovom slučaju posebno na Kosovu za podršku inicijativi REKOM koja se ogleda humanošću ovog dela Istočne Evrope. Nisam bio aktivan već nekoliko godina, živeći u zemlji u kojoj se protestantska crkva drži parole “Be making without be longing, što znači svi ljudi, svi Norvežani su članovi norveške protestantske crkve, bez obzira na članstvo, bez obzira na stepen religioznosti i tako dalje. Kosovo kao multietničko i multireligiozno društvo i celokupan region jugoistočne Evrope držeći se ovih osobina, veoma je važno da verske vođe, predstavnici različitih verskih zajednica, ali i ljudi iz verskih zajednica koji nažalost još uvek nemaju legitimitet u društvima u tranziciji kao što je Kosovo, vrlo je prirodno da ovi ljudi u ovom procesu trebaju biti među prvima. Ne želim da ulazim u istoriju, o tome koje verske zajednice uopšte, a posebno verske zajednice svih verskih opredeljenja na Kosovu snose odgovornost ili su odgovorni pred istorijom ne za poduhvate već za nemar i ponašanje u nekim situacijama možda čak i neodgovorno ponašanje za ono što se desilo na prostorima bivše Jugoslavije. U istoriji Istočne Evrope se zna za ljude koji su samopožrtvovani kao što naprimer mi Albanci imamo osobu kao što je Gonxhe Bojaxhiu ili Majka Tereza. Ali, možda istraživači, teolozi i drugi ljudi koji su direktno uključeni u verske aktivnosti osećaju se prozvanim da odgovore, na primer, da li imamo neku ličnost unutar verskih zajednica, ne samo na Kosovu već i u celoj teritoriji bivše Jugoslavije, sa izuzetkom nekih slučajeva, koji se zalažu za zaštitu osnovnih ljudskih prava. Da ne govorimo o korišćenju sebe osobno, svoj autoritet, svoj moral, sopstveni pastoralni osećaj, da krajno iskoristi postavljanje zaštite dostojanstva odnosno osnovnih ljudskih prava, u spašavanju života. Toga nije bilo u velikom broju slučajeva, samo u nekoliko slučajeva, ali to ne znači da su verski lideri uglavnom opterećeni situacijom kroz koju trenutno prolazimo, da ne govorimo o grandioznom projektu koji, još jednom ponavljam, daje smisao istočnoj Evropi kao jedno humano mesto, mesto gde se ljudi sa potpunom odgovornošću suočavaju sa stvarnošću. Želeo bih da paralelno sa detetom žrtve koje je završilo kao nesretan slučaj, ili povratnika na Kosovo, danas u ovoj inicijativi voleo bi da pred sobom imam nekoga, ili nekog drugog koji je doživeo strahote rata na Kosovu – siročad, ili dete koje je doživeo krvoproliće svojih roditelja, kome je ubijen otac ili majka, i još mnoge druge. Ko će ove ljude da postavi pred sobom ili tko će ovo ljude da dovede pred nas? Mislím da je prvo i poslednje pitanje koje čovek postavi tokom svog života, ko sam ja u smislu duhovne pripadnosti? Pitanje religije, odnosno verske pripadnosti je prvo pitanje koje dete postavi čim postane svesna osoba koje je takođe i poslednje pitanje, pre okončanja života. U tom smislu, smatram da primeri koje imamo širom zemaljske kugle, a posebno verske lidere u Južnoj Africi treba da posluže kao model za ljude koji su prisutni iz svih verskih zajednica na Kosovu i regionu, da nisu samo pripadnici raznih inicijativa, kao što je današnji skup i da govorimo da podržavamo ovu inicijativu koje ima veliko značenje za

celokupno čovečanstvo, ne samo za Balkan, kao što je REKOM projekat. Ali, istovremeno sa povratkom mi ćemo omogućiti verskim zajednicama da ojačaju u demokratskom društvu. Mi imamo stepen integracije populacije kao etničkih zajednica i verskih zajednica, koji funkcioniše jako dobro. Postoje razni istraživači koji jednostrano smatraju Balkan kao arenu istorijskih krvavih sukoba. U tom kontekstu, Srbe i Albance stalno pokušavaju da predstave kao etničke zajednice, nacionalne i verske entitete u neprekidnom istorijskom sukobu. Poštovani, ovo ne stoji! Istorija govori o sukobima, sukobu i ratu ne samo između Albanaca i Srba ali i drugih na ovim koordinatama. Ali ne samo ovakve situacije. Dobro je da lideri verskih zajednica raščiste poslove unutar svog okvira, stvore klimu harmonije, brinu osvojim vernicima, osiguravajući im potpunu versku slobodu za sve ljude, ne ekstremizam, ne predstavljanje surogat vernika što je prvi korak da se dobije pravo da zajedno sa drugim verskim zajednicama pruže ruku inicijativi koju pred sobom ima REKOM. Šta mislim pod ovim? U globalnim razmerama ideja komunizma oživljava ili pomirenje između različitih verskih opredeljenja. Ali ideja minijaturnog komunizma u okviru verskih zajednica bi trebalo da bude moto svake verske zajednice na Kosovu. Postoji mnogo situacija u kojima su ljudi nađu mimo svoje volje zato se osećaju loše kada se kroz majorizam ili u ekstremnim slučajevima favorizuje manje verske zajednice - pozitivna diskriminacija, nanese se šteta određenoj verskoj zajednici. Oba ova pristupa su pogrešna u napretku verskog života. Ne samo na Kosovu, nego i šire. Kada verske zajednice, svedoci smo da u poslednjih nekoliko godina postoje nesrazmerne aktivnosti u okviru verskih zajednica, postoji kontaminacija ambijenta unutar samih verskih zajednica. Uzmimo u obzir, na primer, situaciju ne tako daleku, unutar Srpske pravoslavne crkve, ili uzmimo u obzir različita pomeranja, razne povoljne trendove u aktuelnom kontekstu u kojem živimo, unutar islamske zajednice na Kosovu, ili drugih verskih zajednica na Kosovu. U momentu, kada verske zajednice bilo da su to zvanične verske zajednice, koje na jedan ili drugi način imaju blagoslov vlade i postojećih verskih zajednica, koje oživljavaju i žele da obavljaju svoju delatnost sa svojim vernicima, da se konsoliduju, ne samo u duhovnom smislu jer kod njih ne postoji problem unutar sebe. One imaju problem sopstvene identifikacije u opštem društvenom kontekstu, koji društvo ponekad ne shvata, da ne kažem prezire. Ja smatram da verske zajednice mogu biti jača strana ovog grandioznog projekta za koji će biti potrebno ne samo određivanje plebicitara u jugoistočnoj Evropi. Ja ne smatram da se dovodi u pitanje milion potpisa za ono što je REKOM-ov moto, nego smatram da u Istočnoj Evropi i to u bivšoj Jugoslaviji ljudi su umorni, ne samo scenama rata, ne samo silovanjima i ubistvima, ponekad i blagoslovom verskih zajednica koji su dozvolili ova silovanja, ali postoje ljudi koji su umorni od izjavljivanja praznih fraza u slučajevima verskim zajednicama ne samo protiv onoga što se desilo, već i prema nastojanjima za budući razvoj jugoistočne Evrope. Proces pomirenja, kao ideja postojala je inicijativa odmah posle rata, na Kosovu, inicijativa koja nije u potpunosti dobro shvaćena i bez ničije krivice, izuzimam odgovornost tadašnje privremene vlade, jer sam bio uključen u ove procese odmah posle rata, izuzimam privremenu vladu koja nije bila spremna da podrži ovu ideju do kraja, ostala je nedovršena. Danas kada imamo jednu drugu situaciju i kada pokušavamo da se identifikujemo sa predstavnicima verskih zajednica ili verskim predstavnicima koji su ovde. Ovo je životna šansa svih verskih zajednica ne samo na deklarativni način da podrže ideju REKOM-a, nego je jedina šansa, uslovno da kažem, da se oslobodimo onoga što je propušteno do sada. Nije trajalo dugo godina u svim područjima gde su postojali sukobi. Videli smo priču o Maroku, bilo je potrebno mnogo godina kada su pastori, odgovorni ili duhovne vođe verskih zajednica svojim ličnim primerom bili inicijatori pomirenja ili usaglašavanja. Mislim da nije trenutak da optužujemo ljude već je vreme da se deluje i onima koji sebe nazivaju duhovnim vođom jedne verske zajednice i identifikuju tu istu zajednicu na organizatorskom i duhovnom aspektu, dobro je biti inicijator inicijative koji će zasigurno podržati ideju REKOM-a. Osobe koje rade u okviru ovog

mehanizma, nemaju potrebu podržavanja stavova, nego da na raznim misama, za vreme verskih rituala, za vreme raznih svetih verskih praznika koje imaju različite verske zajednice dobro je iskoristiti ta razna okupljanja, formalna, neformalna, u crkvi, džamiji, u institucijama drugih verskih objekata, da se diskutuje, razgovara, da se izvrši senzibilizacija šire javnosti, da smo pripremljeni, kako su ovde prethodni diskutanti naglašavali, Haški Tribunal radi svoj posao. Ali, narodi koji su na ovaj ili onaj način bili involvirani terorom koji je doživela istočna Evropa, preciznije Balkan, imaju istorijsku odgovornost da opravdaju sebe. I, nije u prirodi verskih zajednica da izađu u javnost i zatraže izvinjenje u ime naroda. Rimokatolička crkva niti jednom nije imala potrebu za poslanicima, da izađe u javnost i zatraži izvinjenje za krstaške ratove. Međutim, Rimokatolička crkva je kroz različite poruke preko poslanika, kroz razne mudre poruke, konstantno je svojim postupcima nastojala da krstaške ratove ostavi negde u dalekoj istoriji, u smislu katastrofe koja se desila čovečanstvu. Političari su ti koji su odgovorni za traženje oprostaja! Oni imaju tu obavezu, jer u krajnjoj instanci oni su glavni akteri tih nesreća koje su dogodile narodima u jugoistočnoj Evropi. Zadatak sluga Božijeg, ljudski zadatak, predstavnika određene verske pripadnosti, je poruka mudrosti, dostojanstvena pojavljivanje pred vernicima i konstantno mimoilaženje raznih konfliktnih situacija, posebno kada su u pitanju smešne situacije, kada čak i dalje, nažalost, ponekad čujemo zagovaranja, govorim o verskim vođama, izgovaraju se reči koje vređaju dostojanstvo bilo etničkog, verskog ili, ljudskog dostojanstva naroda jugoistočne Evrope. Da uzmemo za primer, to da treba obavezno isključiti iz rečnika Srpske pravoslavne crkve, termin "Kosovo i Metohija." Ne poštuju Islamsku zajednicu i one koji ne pripadaju niti jednoj verskoj zajednici, kao ni pripadnike različitih verskih zajednica. Želim otvoreno da govorim do kraja, kao što na primer nisu na čast razni sukobi profesionalne kompetencije, jer ne svi, lideri različitih verskih zajednica takođe imaju profesionalnu ekspertizu. Oni mogu biti odani vernici, ali oni verski lideri koji ne poznaju u potpunost versku doktrinu, ne samo svoju nego sve verske doktrine u okviru multietničkog društva mogu grešiti kao duše vernici, da ne kažem da greše kao pastoralni, ili duhovne vođe. Želim da se vratim još jednom ideji REKOM jer danas smo ovde da kroz ovu diskusiju konkretnih predloga koje očekujem od učesnika, onih koje smatram kao glavne aktere, da pokušamo shvatiti značaj ove inicijative, dok verske zajednice pozivam, predstavnike verskih zajednica, pozivam da ne propuste poslednju šansu i pokažu da na Balkanu, na ovim koordinatama Evrope postoje ljudi koji žele i mogu da reflektuju kao ljudska bića, da se suoče sa stvarnošću, sa onim što se dogodilo i da ne iskorištavaju žrtve ratova od dvadesetih godina pa na ovamo samo radi svog sopstvenog interesa za vreme raznih verskih praznika, raznim godišnjicama, već da ukažemo žrtvama da ih otvoreno podržavamo i javno prikažemo. Jer, dok žrtvu skrivamo iza zavese ne možemo pretendovati da smo verska, ljudska zajednica koja zaslužuje jednu dostojnu budućnost, jer ne postoji verovatnoća da zauvek na ovim koordinatama ostanemo uplakanog lica, kao što se kaže, i da jadikujemo - pogledajte šta nam se desilo! Ljude su zadesile tragedije i tragedija se dogodila, raznim zajednica su bačene desetine hiljada ljudi u more. Zamislite situaciju Nemačko-Norveški rat! Ljudi imaju memorirale. Bio sam gost norveškog Parlamenta i ispred glavnog ulaza članova Parlamenta Norveške stoji zlatna knjiga u kojoj su napisana - ugravirana imena 10.000 žrtava koja su završila u moru za vreme rata sa Nemcima. Članovi Norveškog Parlamenta su prinuđeni da prođu pored tih imena koja su tamo ugravirana, pre nego što uđu i donesu odluku o budućnosti svoje zemlje. Budite uvereni, da Norvežani nemaju tu osobinu, da jadikuju o tome šta nam se desilo, kao što je imamo mi narodi istočne Evrope. Pamтите, ne treba zaboraviti šta se desilo, ali u isto vreme podstakni sebe na projekciju budućnosti. Niti jedna sveta knjiga na osnovu koje deluju verske zajednice na Kosovu nema drugu poruku nego ovu koju sam na neki način parafrazirao. Onog trenutka kada duhovne vođe različitih verskih zajednica postanu deo ovih procesa, smatram da ćemo biti podržavaoci ideje REKOM

i jačanje ove ideju daće buduće rezultate. Hvala vam na pažnji, počastvovan sam time što sam imao priliku da zajedno diskutujem sa vama na ovom sastanku, ovog formata. Hvala vam!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se profesoru Hasanu na ovom impresivnom govoru, mudrim porukama i visokom vrednovanju inicijative za REKOM. Sada ćemo poštovani učesnici otvoriti diskusiju. Iz razloga jer se sve snima što se ovdje kaže i iznese, zamolio bi vas da se predstavite pre svog govora, zatim se na osnovu toga piše jedna vrsta izveštaja. Zamoli bi vas da se jave oni koji žele da preuzmu reč!

Ramadan Shkodra: Pozdravljam celokupnu inicijativu! Počastvovan sam prisustvom gospođe Nataše Kandić kao velike aktivistkinje koja je dosta puno učinila za žrtve kao i za zločine koji su počinjeni na teritoriji bivše Jugoslavije. Podržavamo inicijativu za REKOM ali želim da nešto kažem i pojasnim neke stvari. Slušao sam pažljivo izlaganje dr Hasana, kojeg poznajem odavno. To je jedan poštovani profesor koji je doprineo dosta u ovoj oblasti. Ali, ipak želim da kažem da su verske zajednice na Kosovu posle rata među prvih institucija koje su uspostavile međusobnu saradnju i formirale Međuverski savet i to na najvišem nivou. Dale su svoj doprinos, podržavale, mali su sastanke na međunarodnom nivou, gde su bile zastupljene tri tradicionalne vreske zajednice: bivši muftija Kosova dr Boja, bivši episkop Episkopije Sopi kao i časni, ugledni predstavnici manastira Dečan. Ovim želim da kažem, onoliko koliko nam je pružena prilika, kakav je bio ambijent, verske zajednice na Kosovu su pokušale da daju svoj doprinos. Sama činjenica da su danas prihvatile četiri verskih zajednice da prisustvuju skupu, koji su prisutni, radi davanja podrške ovoj inicijativi, profesor, pod blagoslovom predstavnika Islamske zajednice, po zahtevu muftije, predstavnici Katoličke crkve, naravno na zahtev poštovanog episkopa tu su i predstavnici protestantske i pravoslavne crkve. Konflikta na Kosovu ili na prostorima bivše Jugoslavije, mislim da nisu izazvale verske zajednice, iako su verovatno odgovorne jer su često iskorišćene, ako mogu reći, kao pokretač ili kao sredstvo, ali inicijativu podržavaju. Ovo je bilo toliko da pojasnim. Imam još nešto da razjasnim, profesore ne znam koliko će te se vi složiti sa ovim. Nazvao si sukob, alabansko-srpski sukob, kako ono beše epizodni... pa nije baš epizodni. Ovo je moje mišljenje. Povrh toga, Srbi i Albanci imaju problem, imaju problem koji se zna, problem teritorije i mislim da je vreme da se ovo verovatno rešiti sa rešenjem statusa Kosova, rešiće se i taj problem i mi ovde danas opušteniji, govorimo na jedan mnogo opušteniji način ... Uzeli ste za primer Norvešku. Ali, Norvežani i Nemci su rešili problem. Oni nemaju sporova i gledaju jedni drugima u oči. I mi mislimo da ćemo se sa srpskom zajednicom gledati jedni drugima u oči i početi da priznajemo zločine koje smo uradili. Ukoliko imam vremena, rekao bi dve stvari iz svog ličnog iskustva. Meni kao novinaru, publicisti, prošle godine mi je dodeljeno da napišem monografiju za naše radnike - za imame koji su pali u toku rata, koji su ubijeni tokom rata. Uvideo sam, ono što je profesor rekao, suočio sam se sa porodicama koje su izgubile ljude, decu bez roditelja, koje traže pravdu, koji žele da ispričaju svoju priču, svako ima priču za sebe, priče o onima koji su izdvojeni iz grupe ljudi i zatvoreni, kako su mučeni. Ispričaće vam način na koji su ubijeni, kao im je na primer sin ili kći ubijena pred njihovim očima. Možete pronaći ispovest, imao sam priliku da čujem priču iz zatvora Dubrava, i mnoge druge priče o deportaciji. Podržavam gospođu Kandić i njene inicijatore jer postoji potreba za javnim slušanjima, ljudi imaju potrebu da iskažu i od ovoga ni verske zajednice, ni etničke zajednice ni narod neće izgubiti ništa, samo ćemo se opustiti i pogledati situaciji u uči, upozna ćemo realnost kakva zaista jeste. Kada saznamo realnost, ono šta se dogodilo dogodilo se, nema povratka. Režim koji je izazvao ovu patnju, hvala dragom bogu njega više nema, sada je druga situacija. Zajednički interes koji nas vezuje i kao verske zajednice, i kao nacionale zajednice, i kao države koje su na ovom području, jeste integracija u Evropu i napredak. Toliko sam htio, nadam se da nisam prekoračio vreme. Hvala vam!

Bekim Blakaj: Hvala vam puno, gospodine Shkodra. Sada ću reč dati profesoru Hasanu!

Ismajl Hasani: Ne želim zloupotrebiti vreme koje je predviđeno za govor, ali u kontekstu onoga kako ja to vidim, samo ću kratko sa punom ljudskom odgovornošću reći da je sukob između Srba i Albanaca epizodne prirode. Ako kao istraživač imam u vidu istoriju čovečanstva i slivanje južnih Slavena, odnosno autohtoniju Albanaca, ne tretiraju je kao period koji započinje agresijom Miloševićevog režima. Ovo su dve različite istorije. Znači, mislio sam na podršku ne retorikom nego istorijskim dokazima antiotomanske koalicije bitke na Kosovu 1389 godine u kojoj se Srbi i Albanci nisu borili jedni protiv drugih nego su stavili na stranu zaštite teritorije, kojem nakon toga ne znam ko im je dao pravo vladavine, normalno da su Albanci ovde bili stalno hendikepirani, teritorija im je bila oduzeta i ja se slažem sa g. Shkodra u tom pravcu. Ali, uvek u raznim istorijskim studijama, analizama i različitim naučnim tumačenjima istorija ne tretira samo ono što se dogodilo juče, ono što se desilo u bliskoj budućnosti. Istorija je stara i u tom smislu ja smatram da postoje mnogi drugi slučajevi međuetničkih sukoba na ovoj zemaljskoj kugli koji traju vekovima. Tačno je da je bilo i drugih sukoba između Srba i ... ali je postojala harmonija i danas postoji harmonija između Srba i Albanaca bilo da je otvorena, a poneka čak i sinkretična..To mi svi znamo. Toliko zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Hvala vam puno! Želeo bih da od vas čujem više o ulozi verske zajednice njena razmišljanja o procesu relaksacije odnosa odnosu koji će nas dovesti do pomirenja, ili eventualno ako neko ima bilo kakva pitanja o inicijativi REKOM-a, verujem da su panelisti spremni da vam odgovore. Gospodin Sinani je zatražio reče malo ranije, onda Kujtim i zatim gospodin Flugaj.

Ajni Sinan: Ja Ajni Sinani, teolog, predstavnik muslimanske zajednice. Takođe pozdravljam ovu inicijativu i učesnike. Koliko sam čuo ovde, posebno u prvom delu, prisutna je poruka pomirenja i cilj Rekoma je takođe upravo ovo, dakle mi kao narodi, kao zajednice zbližimo se jedni sa drugima. Takođe je ovde naglašeno, i g-đa Kandić je naglasila i takođe su i prethodni govornici naglasili, da prošlost ne treba zaboraviti, ali o istoriji iz prošlosti uvek moramo govoriti sa činjenicama. Uvaženi profesore Hasani, činjenica je, ukoliko se pozabavimo istorijom prošlosti između albanskog i srpskog naroda, nesporna je istorijska činjenica da su odnosi između albanskog i srpskog naroda, nažalost, nisu bili dobri takođe i nedavni genocid koji se dogodio na Kosovu nije se desio slučajno. Vi i prethodnici otomanskog carstva, znate dobro, da ovo albansko tlo, Kosovo i mnoge druge albanske teritorije je okupirala Srbija. Dakle, čak i sa povlačenjem Otomanskog carstva, nažalost, blagoslovom zapadnih zemalja nastupila je nepravedna podela albanske teritorije kao ni za jedn drugi narod, ni za jedno drugo meso bilo gde u Evropi, iz nama manje više poznatih razloga, ali ne želim da se ovdje zaustavim. Sigurno da imamo suviše gorku prošlost, ali ovde je naglašeno da prošlost ne treba zaboraviti, ali uvek treba da razmišljamo o budućnosti, i da budućnost izgradimo duh tolerancije, u duhu međusobnog poštovanja, kako ljudi tako i verskih zajednica, koliko sam primetio profesor Hasan pominje dve verske zajednice, možda nisam u pravu, ali čini se kao da izvršio neku vrstu poređenja između islamske i pravoslavne verske zajednice. Nisam ovde došao u tu svrhu, ali mislim da je pogrešno, jer smo ovde na Kosovu imali narod koji je bio potlačen, ubijen, i imali smo, reći ću vam ovo, jer vrlo dobro znamo da je bilo pravoslavnih sveštenika koji su izašli i blagoslovi one zločine koji su učinile srpske paravojske jedinice na Kosovu, paramilitarci koji su ubijali civile, starce, žene i sve ostale, dok sa druge strane, nismo imali niti znam da je postojao hodža koji je izašao i blagoslovio našu borbu sa pozivom da ubijamo srpske civile. Možda je bilo ubistava civila ovde na Kosovu ... ali ... Dakle, ponavljam trebamo biti obazrivi u vezi sa ovim, jesmo za to da treba izgraditi naša budućnost, trebamo biti obazrivi, jer i dan danas, i u ovom trenutku kada o ovome govorimo,

Srbija ne prestaje d pretenduje na pridobijanju Kosova. Mišljenja sam da i odnos srpske crkve u tom pogledu nije objektivn. Hvala!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem! Želim vas zamoliti da se držite teme i da vidimo kakvu ulogu može da odigra verska zajednica u procesu pomirenja. U međuvremenu je gospođa Kandić zatražila reč i onda nastavljamo sa ostalima.

Nataša Kandić: Ja bih samo htela da ukažem da ... Postoji neki trenutak za koji možemo da kažemo da je novi trenutak i za menjanje odnosa između albanske i srpske zajednice i za uspostavljanje novih odnosa u regionu. Ova inicijativa jeste to, ona nudi jedan novi odnos. Pa dajte onda da svi, svako iz ugla svoje profesije, iz ugla svoje veroispovesti pomognemo u tome.

Svi na prostoru teritorije nekadašnje SFRJ su poznati kao društva, narodi, zajednice, građani koji jako vole rasprave o... istorijske rasprave o prošlosti. Tako je bilo predloga u ovim našim raspravama da krenemo od kosovske bitke. S takvim predlozima mi nikada ni do čega ne bi smo došli i kada su Dezmond Tutu, onom poznatom svešteniku, dobitniku Nobelove nagrade, koji je vodio južnoafričku komisiju za istinu i pomirenje, kada su mu predlagali da krenu 300 – 400 godina unazad kako bi došli do činjenice i istine on je rekao dovedite mi svedoke i ja ću rado da se vratim u tu prošlost. Znači, plediramo na to da nam žrtve svedoci pomognu u onome što mi očito sami nismo sposobni da učinimo. Slušajući glas svedoka potpuno je jasno da se mi ne možemo vratiti do kosovske bitke, nema ih, molim vas nema ih, dajte nam kao što nam ona.....članica marokanske komisije kaže da pokažemo da su nam te žrtve, dok ih ima još uvek, bitne, da imamo saosećanje prema njima, da možemo da formiramo naše odnose i prema istoriji i prema prošlosti i da imamo i samokritički odnos prema toj prošlosti slušajući oni koji su propatili a mi nismo svi, kao oni propatili. Ako se budemo držali pitanja teritorija, to je jedno vrlo važno pitanje koje jeste dovelo i do ratova ali idemo sa inicijativom koja je fokusirana na žrtve,i molim vas dajte da pokažemo da jesmo sposobni da utičemo, da menjamo, polazeći od bola patnji hoćemo da se sećamo nećemo da zaboravimo, ali postoji jedan cilj, a cijj je, znate ako za pedeset godina na ovim prostorima ponovo bude zločina, pa odgovornost je i na nama danas. Znači imamo šansu da pomognemo da pridonesemo da se uspostavi sistem vrednosti, moralnih, politički sistemi koji neće više dozvoliti da dođe više do toga, u tom smislu ja vas molim dajte više vaših ideja o tome da ... Znae nije lako izgraditi model, statut jedne takve regionalne komisije . Mi namerno vas danas nismo opterećivali sa mišljenjima raznih grupa o tome kakav taj statut treba da bude. Znae, velika rasprava se vodi o tome da li ta komisija treba da se bavi samo činjenicama o ratnim zločinima i žrtvama ili treba da ispituje i uzroke. Pa odmah u toj raspravi imamo i one koji kažu da je ovo regionalna komisija, moramo da se zaustavimo na činjenicama. Ako krenemo u uzroke rata nikada neće doći do kompromisa, nikada nećemo napraviti ništa. Dajte pomozite razmišljate, mislite na žrtve ali isto tako na buduće generacije. Šta je najbolje, svako ima deo svoje odgovornosti za ono što se dogodilo , i pojedinci a ne samo institucije ili političari, verske zajednice, Tačno je da je na političarima da se izvinjavaju, ali svako od nas ima obavezu da nešto uradi sto može da doprinese stvaranju pozitivnog u odnosu na sprečavanje da se dogodi. Prema tome, to je nešto čime treba da se rukovodimo. Kada bi smo raspravu vodili na političkom nivou bojim se da ne bismo nigdje došli a cilj je, cilj je da od ove jedne rasprave, da uključimo u jednom trenutku političare. To nije ni malo lako. Lako je voditi ovu raspravu u okviru civilnih društava, nije jednostavno preći taj jedan korak koji je neophodan da političare i institucije dobijemo za ovu inicijativu. Zar ne vidite da je ovo jedan instrument koji može da pomogne u izmeni odnosa između Srba i Albanaca. Nisu samo u ovoj regiji problemi sa Srbima i Albancima, postoje mnogi drugi odnosi koji su opterećeni, ali ima nešto, ima neki pozitivni znak u regionu. Nije jednostavno ni voditi ovu raspravu, mi smo 26 juna imali zakazanu

regionalnu raspravu sa žrtvama. Trebalo je da se održi u Sarajevu. Morali smo da otkazemo, da pomerimo. Znači zašto? Zato sto ljudi sa Kosova sa kosovskim dokumentima ne mogu da putuju. E to nam je problem. Ako mi sad krenemo da raspravljamo, moramo da tražimo rešenje, ova inicijativa je regionalna i mi moramo da omogućimo da se rasprave odvijaju svuda i u Bosni i Hercegovini. Upravo sada smo podneli zahtev veću ministara Bosne i Hercegovine i tražimo od njih da omoguće da se ovaj proces odvija. Znači, tražimo da ljudi mogu da putuju. Zar danas, da imamo prepreke da neko može da putuje. Imamo znači i probleme, ali ih i rešavamo. U Srbiji mogu svi da dođu. Postoje kritički problemi ali vidimo da ova inicijativa može da doprinese otrežnjenja, može da doprinese ukoliko se prihvate činjenice o onome sta se dogodilo. To je onda taj neophodna korak prema poštovanju, sećanju, uspostavljanju stalnih komemoracija. Priznavanju, ono što i vi kažete, priznavanju onog što se dogodilo, a dogodili su se najteži zločini.

Bekim Blakaj: Hvala Nataša, prethodno je zatražio reć gospodin Fljugaj a zatim Artur. Izvolite!

Fitim Flugaj: Ja sam Fitim Flugaj, danas predstavljam vrhovno poglavarstvo Islamske zajednice, službenik Islamske zajednice. Želim da vam ukažem na to da sam učestvovao na dva nacionalna projekta kao predstavnik Islamske zajednice. Jedan projekt je borba protiv trgovine ljudskim bićem i drugi je karavan mira. Nažalost na ta dva projekt nije učestvovala srpska Pravoslavna crkva tako da danas prvo želim da pozdravim predstavnike srpske Pravoslavne crkve koji su se pridružili ovom projektu, dozvolite mi da pozdravim prijatelje Katoličke crkve Kosova, protestantske crkve, evangelističke crkve, i posebno pozdravim gospođu Kandić koja ima velike zasluge u borbi protiv nepravde koja se vrši nad narodom i ljudstvom, naravno pozdravljam i uvaženog profesora Hasana i sve paneliste koji danas vode ovaj vrlo važan sastanak. U ime vhovnog poglavarstva Islamske zajednice prenosim najiskrenije pozdrave od uvaženog muftije i celokupnog rukovodstva Islamske zajednice uz podršku REKOM-u koja je zaista važna inicijativa u pravcu utvrđivanja argumenata, osvetljavanje činjenica za izvršene zločine na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991 pa sve do 2001 godine nešto što mi zaista cenimo kao visoku vrednosti ove inicijative, ne kao što je rekao profesor Hasan da ćemo je na deklarativan način podržati, faktički samo prisustvo veoma velikog broja prisutnih glavnih imama i predstavnika zajednica, Saveta Islamske zajednice iz Đakovice, Prizrena na prvom mestu, Mitrovice, Suve Reke, Orahovca, Peći, svi oni pružaju argumente koji defakto snažno podržavaju ovu inicijativu za koju verujemo da će u budućnosti dati dobre rezultate u smislu utvrđivanja činjenica o svim žrtvama i zločinima koji su počinjeni. Opšte poznato je da je Kosovska Islamska zajednica bila jedna od institucija koja je najviše pogođena u nedavnom ratu na Kosovu sa uništenim mnogih verskim kultova i prilično velikim broj palih boraca i heroja koji su bili službenici medrese, islamske zajednice. Islamska zajednica podržava svaku inicijativu koja se bavi ovim pitanjem koje se inicira i danas na ovom sastanku. Kao što je podržao prethodni muftija doktor Boja i sadašnjim magistar Naim Trnava. Nisu se ustručavali da odu na međuerske sastanke zakazane tamo gde su zakazani, kao što je bio poslednji sastanak u manastiru Visoki Dečani, u Beču i na drugim mestima, koje nismo zanemarili da smo tu zbog humanosti i čovečanstva, radi toga da čovečanstvu pružimo oprost i vratimo mir i stabilnost na bilo kojim prostorima, ne samo na Balkanu, nego i u jugoistočnoj Evropi. Ovo vam govorim sa potpunim ubeđenjem da Islamska zajednica sa svojim celokupnim potencijalom koji poseduje postaviće u službu humanosti, u službi same inicijative i REKOM-a i povrh toga islamska zajednica teži da pokrene svoje inicijative za koje verujemo da će biti podržane i od drugih sa ciljem u doprinošenju stabilnosti i mir na ovim prostorima u kojima živimo na taj način nadahnemo Jugoistočnu Evropu gde treba da odigramo svoju ulogu u širenju mira i kako je istakao profesor Hasani da se dođe do rikonsilacije ili pomirenja među narodima, jer na kraju

krajeva vraćamo se na principe zapisane u Kuranu, stih koji govori: Ljudi, svi ste stvoreni od jednog otac i majke, stvorili smo od vas narode i nacije da se međusobno upoznate, ne da se hvalite jedni drugima, ja sam Albanac, ja sam Srbin, ja sam Bošnjak, ja sam Crnogorac, ja sam Turčin, ja sam Arap nego da saradujete međusobno na najbolji način, a najbolji među vama kaže bog: Niste niti narod, niti nacija nego ste jedni od onih koji su najiskreniji prema bogu, najpravičniji prema onima koje vole, iznad svega želite, imate obzira, iskreno doprinosite humanosti čovečanstva. Svaka Islamska zajednica na osnovu ovih principa mislim da će uvek doprineti ostvarivanju svih ljudskih interesa. Ukoliko se postigne celokupan ljudski interes onda će se tu naravno uvek štititi individualni interes osobe tako ćemo svi živeti u miru. Dakle, još jednom vam ponavljam da će koalicija REKOM imati potpunu podršku Islamske zajednice s obzirom da Islamska zajednica poseduje strukturu za širenje na svim područjima Kosova, širom Kosova i mimo toga sve što bude zatraženo od muslimanske zajednice, Islamska zajednica će biti ta koja će dati svoj doprinos. Hvala vam na pažnji i verujem da će budućnost biti na dobrobit čovečanstva, na dobrobit onih koji zaista žele mir, tišinu, nikada u dobrobit onih koji manipulišu iza zavese pozivajući se na ime mira, nego delujući nasuprot njima. Hvala vam još jednom i nadam se u uspeh ove inicijative.

Artur Krasniqi: Poštovani učesnici i svi prisutni, predstavnici verskih zajednica. Na Kosovu, na celokupnoj teritoriji bivše Jugoslavije i u ovom delu Balkana verske zajednice u prošlosti nisu imale nikakvu ulogu a dosta su često izmanipulisane. Dosta često su politika i politička delovanja zloupotrebljavala glas verskih zajednica. Dosta se često u ovom novom vremenu upitamo koja je zaista uloga verskih zajednica. Dozvolite mi da kažem i spomenem jednu izreku Martin Luter Kinga ne reformatora već poznatog borca za ljudska prava u Americi. On je jednom prilikom rekao da crkva nije iznad države nego je savest države. Verujem da ova inicijativa može da pomogne verskim zajednicama, društvu, svima zajedno da probudimo savest ovog društva. U bibliji stoji izreka: Upoznat će te istinu nakon koje će te se osećati slobodni! Istina će vas osloboditi! Od istine niko ne treba da se boji. Zaista samo laž treba da se plaši istine. Bogu, kojem svi služimo, je gospodar pomirenja i gospodar praštanja. On nas poziva na pokajanje i praštanje. Ukoliko mi njega poštujemo on nas uči kako da oprostimo i poštujemo jedni druge. Svevišnji kojem mi služimo nas poziva na stranu onih koji su zapostavljeni, onih koji su napušteni, onih koji su propatili. Svevišnji gospodar, nas poziva sluge njegove da budemo ambasadori mira i ambasadori praštanja. Biti neutralan u životu, ne skoro uvek, je neutralno. Mi smo pozvani da stajemo na stranu onih koji su zapostavljeni. Konkretno, mi želimo kao crkva da stajemo na stranu onih koji grade a ne na stranu onih koji uništavaju, onih koji propagiraju mir a ne rat, onih koji jako veruju da je ljubav jača nego mržnja, da je praštanje jače nego... Mi želimo da budemo ne samo podržavaoci ove inicijative nego i njen deo. Dozvolite mi da vam ispričam jednu storiju iz Biblije, slučaj Kaina i Abela, kada je Kain ubio svoga brata Abela. Svevišnji je rekao da krv i zov njegove krvi pozivaju na pravdu. Verujemo da postoji zov krvi nevinih ljudi koje je ovo mesto izgubilo, koji poziva na pravdu, e ovaj glas mi želimo da se čuje, da narod ima mogućnost da zna da postoji zov nevine krvi koji je proliven na ovom tlu. Ne želimo da smo samo podržavaoci ove inicijative, nego želimo da smo aktivni deo nje. Zahvaljujem vam!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se na ovim poslovicama kao i na podršci inicijativi za REKOM. Sada će reč preuzeti Don Pal Tuna.

Don Pal Tunaj: Pozdravljam inicijatore ove inicijative za REKOM. Mi svi znamo da je čovek osnovni subjekat crkve, govorim za sve ljude, bez razlike na veroispovest, bez nacionalnih razlika, porekla i opredeljenja. Katolička crkva podržava svaku inicijativu bila da je nacionalna ili međunarodna da se postigne pomirenje kao i osude svi oni zločini koji su se desili na teritoriji Balkana. Mi danas živimo u veoma teškim vremenima i u tranziciji, ili prelaska jednog društva u drugo društvo, jednog novog političkog mentaliteta, kojeg nam danas pruža zapadni svet. Vreme u kojem živimo je vreme sa dosta aktuelnih problema koje

smo i danas posvedočili na ovom skupu. Kroz međunarodnu zajednice spremni smo dati naš doprinos kao što smo uvek doprineli kroz storiju. Naročito u poslednjih pet vekova gde je katolička crkva na ovim prostorima predstavljala glas onih koji nisu mogli da podignu glas za osudu svih dela koja su učinjena u ime vlasti, zločina i osvete a koja je naročito bila izražena 90-tih godina, kao instrument su koristili državu, narod, boga. Ne verujem i verujem da niko od vas ne veruje u ljude koji ubijaju u ime boga a verovali su u njega. Ovako nešto treba surovo osuditi jer ljudi koji nemaju versku odgovornost ne smeju pred narodom da govore u ime institucija jer smo mi odgovorni našim verskim institucijama. Političari mogu da govore smo u ime politike, u ime države, u ime aspiracije koje poseduje država i politika te osobe. Za početak rat, mir, demokracija pa i sama reč integracija o kojima mi danas govorimo a dosta se govori i u ostalim državama, svaka za sebe je opširna tema, jer značaju ulogu igra aktuelna istorija koju stvaraju države i politika na Balkanu. Dakle, mi ponovo otvoreno svedočimo da je Katolička crkva spremna za dijalog kao uvek u istoriji, ali se nadamo da posredstvom ovih inicijativa, foruma dođemo do ujedinjenja i da se jednoglasno sve verske zajednice distanciraju od radnji koje su dovele do rata i da ih jednoglasno treba osuditi i da onda zajedno favorizujemo međuetnički i verski suživot. Svi mi kao verska zajednica propovedamo ljubav, ljubav prema bližnjem, prema bližnjima bez obzira na verske razlike, rasu i etničku pripadnost. Dakle, polažem nadu u naše propovedi, govore, poruke pa i samu našu doktrinu u prenošenju poruke o međuetničkom i verskom suživotu u svim državama i na svim područjima Balkana. Zato pozdravljamo ovu inicijativu a sami ćemo se aktivirati u granicama naših mogućnosti kao što je rekao gospodin Artur ne samo kao posmatrač nego ćemo biti aktivni u okviru naših mogućnosti na osvetljavanju svih činjenica što je i naša dužnost i misija pred narodom.

Bekim Blakaj: Zahvaljujem, gos. Don Pal Tunaj! U međuvremenu je reč zatražio i imam Rexhep Lushta.

Rexhep Lushta: Pozdravljam sve prisutne, posebno gospođu Kandić, paneliste, verske lidere za inicijativu, posebno lidere Ortodoksne pravoslavne crkve na smelaj odluci da nam se danas pridruže. Nesumnjivo da REKOM kao proces koji u svom statute ima za cilj istraživanje slučajeva žrtva I rasvetljavnje žrtva rata na prostorima bivše Jugoslavije, kao prvo kao jedna velika potreba uz podršku svih zajednica. Na prošlim sastancima u kojima sam učestvovao u Prištini, Mitrovici, Novom Sadu, izrazio zabrinutost sam zašto na tim sastancima nisu prisutni verski predstavnici i predložio sam da deo ovog procesa, deo ove Komisije budu i verski lideri s obzirom na njihov veliki uticaj u narodu. Svi smo svesni šta se dešavalo na prostorima bivše Jugoslavije, kao što je rekao gospodin Ajniu da prošlost nikada ne treba zaboraviti, ni onda kada prošlost uzimamo kao primer da se to više ne ponovi. Na osnovu toga da gradimo budućnost, budućnost naše dece i mi kao verske zajednice moramo biti jača strana ove inicijative i da iskoristimo naše potencijale i uticaj na žrtve da ih ohrabrimo da svedoče o zločinima koji su učinjeni nad njima. Nesumnjivo, ako krenemo sa predrasudama svako sa ugla svoje religije, svako od nas imaće šta da kaže, imamo brojne primere o tome kako treba tretirati jedn zločin i izvršitelja tog zločina. Daću vam primer mnogobrojnih priča iz istorije Muhameda alejiselam poslednjeg Alahov poslanika, xheleshanuhu, slučaj gde jedna žena iz plemena Benimahzum izvršila krađu. Benimahzum je bilo najpoštenije pleme u Meki. Oni su poslali jednog od sinova kod Muhamed alejiselam kojeg je on mnogo poštovao, da bude posrednik u traženju oprosta za ženu koja je počinila zločin. Pegamber E-Salam alehi je ostavio jednu misao koja može da posluži svima nama. Koja kaže: Pa i da je sama Fatima, Muhamedova kći izvršila zločin osudio bi je. Zaista su podcenjeni, poniženi oni narodi koji kada je počasni plemić počinio krivično delo bilo bi mu oprošteno, kada su siromašni počinili krivično delo njih su osudili. Iz ovoga mi treba da izvučemo pouku, da počinilac, bez obzira koje je nacionalnosti, on je zločinac i treba da mu se suditi pred licem pravde i da se zaslužno kazni. Što se tiče istine, mi smo kao ljudi, prema verskom gledištu, verski lideri,

primorani da uvek govorimo istinu i samo istinu, pa i ako istina i protiv nas samih. Dobro je poznato da onaj ko skriva zločin postaje saučesnik zločina. Dakle, da ne odužujem, kažem da mi kao verski lideri odigramo svoju ulogu u našem narodu, populaciji, svako na svom prostoru, na svojoj teritoriji, u svom rodnom gradu, svom selu, svako na svom prostoru, u svom gradu, u svom selu, u svom naselju, u svojoj porodici, i da izvršimo naš uticaj na ljude da zločini koji su počinjeni protiv čovečnosti u ovom regionu bivše Jugoslavije u vremenskom periodu koji je definisan i u mandatu REKOM, oni treba da svedoče za to. Videli smo snimak Komisije Maroka, kada se ljudi na početku pokazali svoju nemarnost i nedostatka smelosti da svedoče za počinjene zločine. Dakle, mi smo ti koji treba da ih ohrabrimo da govore, da svedoče, tako da zločince bez obzira koje nacionalnosti ili verske pripadnosti da su, izvedu pred lice pravde i pravosuđe se bavi njima. Ja još jednom izražavam svoju zahvalnost i punu podršku ovoj inicijativi u ime Islamske zajednice, kao što je gospodina Flugaj izrazio u ime Predsjedništva Islamske zajednice sa nadom da ovo neće biti poslednji sastanak verskih zajednica i da nakon donošenja odluke o Kosovu i njenoj nezavisnosti od strane MSP, promeni će se još jedna realnost, jedan mentalitet i srpskog stanovništva u vezi sa novom realnošću koja se formira na Kosovu i da započnemo zajedno graditi bolju budućnost za sve nas. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se imamu Rexhep Lushta! Stekli smo utisak da je potrebno poduzeti konkretne korake, znači međuveraska saradnja, podrška REKOM-u podstakla bi žrtve da svedoče kada se formira komisija, siguran sam da sve verske zajednice poseduju dosta dokumentacije, poseduju činjenice o raznim zločinima za kojima će komisija sigurno imati potrebe da poseduje te činjenice ili da se konsultuje u vezi sa izborom svedoka za ova javna slušanja. Zahvaljujem vam se još jednom i pozivam vas da pokažete spremnost za podršku koaliciji za REKOM, takođe vas želim informisati da se u materijalu koji ste dobili imate izjavu o pristupanju koju možete potpisati u svoje ili u ime vaše institucije koju predstavljate ali uz vaše puno ime i prezime. U međuvremenu ste vi zatražili reč. Izvolite!

Nusret Abazibra: Za početak želim da pozdravim sve prisutne, posebno uglednog i poštovanog profesora Hasani. Ranije smo spomenuli ulogu verskih zajednica koje doprinose u evidentiranju problema i u vezi ovoga želim govoriti o nekim stvarima koje mi kao zajednica u Orahovcu, jer smo multietnička zajednica gde postoji veliki broj pripadnika srpske zajednice u selima Velika Hoča, Zočište. Mi kao islamska zajednica, onoliko koliko smo bili u mogućnosti doprineli smo na poboljšanju posleratne atmosfera, aktivno smo učestvovali unutar opštinskih komisijama za povratak raseljenih lica, za izgradnju crkve u selu Zočište i povratku raseljenih lica u tom selu. Da Rekom bude uspešan ili inicijativa za REKOM mislim da je važno utvrditi definiciju žrtve, jer mi govorimo o žrtvama, stičem utisak da svi prethodni govornici kao i inicijatori REKOM-a koriste taj izraz, ali meni nije potpuno jasna definicija žrtve, ko je žrtva, iz razloga jer ovakav način poziva na mir kao da nas izjednačava sa agresorom ili pokretačem rata. Mislim da ovo treba razjasniti jer nećemo postići nikakav uspeh ukoliko se ide sa time da mi treba samo da oprostimo. Ovo je jako značajno, zato mislim da verske zajednice koje predstavljaju svoje zajednice da imaju hrabrosti da prihvate neospornu činjenicu da niti jedna žrtva, sada iznosim svoje mišljenje, bez nekog...da nije bilo žrtava na srpskoj strani. Niti jedan Srbin nije ubijen u Srbiji, ovo je moje mišljenje. Ubijen je izvan teritorije Srbije. Ubijeni su u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, na Kosovu ukoliko je bilo ubijenih, ali ne na teritoriji Srbije. Zašto se ovo nije desilo? Iz razloga jer je sa srpske teritorije..., država Srbija je mobilizovala ljude u rat, upravo zato, mislim da treba definisati ove stvari i da se ne izjednačavaju žrtve sa agresorom. Evo ovaj poslednji slučaj, na ovo potenciram bez ikakve namere da zagrejem atmosferu. Proslava praznika Kosovke borbe učestvovalo je direktno Srpsko pravoslavno sveštenstvo. Za mene je to bilo dosta kontradiktorno, neshvatljivo da gledam ljude koji gromoglasno uzvikuju,, Ubij

šiptara“ dok njihov sveštenik govori, znači pravoslavno sveštenništvo drži govor i pozdravlja okupljene. Ovo je nešto što zaista ne bi smelo da se desi, jer je ovo zaista bolno za žrtve, jer su bili uzročnici ovih žrtava, Danas možda nisu u stanju da učine ono što su uradili, ali postoje drugi načini, ona atmosfera ili zrak, ili sama želja koja je uočljiva, nažalost još uvek postoji. Zato, želim da podržim inicijativu za REKOM koja je će doprineti život ljudima u budućnosti, ali svakako treba da se razmotre neka pitanja i da svako ponaosob skupi hrabrost i prizna svoj deo krivice koji mu pripada. Zahvaljujem! Ne želim više da odužujem! Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem poštovanom Nusretu! Ustvari, želim odgovoriti u vezi sa izjednačavanjem žrtava sa agresorom, jer se često postavljalo ovakvo pitanje. Ali, kako mi se čini gospođa Nataša Kandić želi da odgovori u vezi sa tim, tako da joj predajem reč.

Nataša Kandić: Najpre, ko je žrtva, naravno da postoji međunarodno pravo koji vrlo jasno reguliše ko je žrtva, u tom smislu i koje su žrtve ratnog zločina, onako kako definiše međunarodno pravo žrtva ratnog može biti bilo koje nacionalnosti. Postoje nešto što se kolokvijalno kažu žrtve, žrtve ratnih sukoba, žrtve...ali se misli na ukupne ljudske gubitke. Svako društvo u ratovima ima i žrtve ratnih zločina a ima i pripadnike oružanih formacija koje stradaju. Oni nisu uvek žrtve ratnih zločina. Pripadnik oružanih snaga je žrtva ratnih zločina onda kada je bez oružja, kada je zarobljen i kada je u bijen, on postaje žrtva ratnih zločina. Prema tome, ovde postoji potpuno jasna definicija ko je žrtva a ko spada u popis u ljudske gubitke. To će mnogo bolje više da objasne i ovi predstavnici katoličke crkve i pravoslavne crkve a ja verujem i islamske zajednice. Postoje razlike u kvalifikacijama ratnih zločina. Jedno je ratni zločin, drugo je zločin protiv čovečnosti i treće je genocid, to su ta osnovna krivična dela koje su bile u nadležnosti Haškog tribunala. Hrišćanska doktrina a i islamska doktrina takođe kažu žrtve su jednake u životu i smrti. To je nešto što ne možemo sada menjati, to su te religijske doktrine. Nema razlike između majke kojoj je ubijen sin u Srebrnici i majke čiji je sin ubijen u Klini ili u bilo kom delu. To su neke, kažem, hrišćanski principi i postulati. Znači nema izjednačavanja u ratnom zločinu zato što svako mora da poštuje ono što sud utvrdi koji je zločin počinjen. Ali ne možemo se ulaziti u ono što su principi i postulati hrišćanskih doktrina, islamske ideologije i nešto drugo. Svi imate ovde jedan transkript, odnosno predloge i mišljenja sa konsultacija u Beogradu. I tu je zanimljivo, možete je pročitati hrvatskog teologa Drago Pilsela koji to vrlo dobro objašnjava odnos prema žrtvama ali žrtvama u kontekstu religijske doktrine i tog kolokvijalnog načina, tako da niti smo mi svi vernici tog nivoa znanja da možemo polemizati ili raspravljati na primer sa teolozima ali neki osnovni principi su nam dostupni i možemo da se upoznamo, ali molim vas, ovde nije reč, niti raspravljamo o agresorima, niti je u nadležnosti Haškog tribunala bilo utvrđivanje odgovornosti za delo agresije. Vi svi znate sada da je u Kampali sazvana najveća Međunarodna konferencija upravo zbog definisanja krivičnog dela agresije zbog funkcionisanja međunarodnog krivičnog suda, pa je definicija, definisanje još uvek nije završeno, odloženo je za sledećih 7 godina. Znači, moramo poštovati nešto što su neki međunarodni principi, nešto što je međunarodno pravo, razvoj dokle je stigo, a naravno istine su nešto drugo. Ova komisija nema pretenzije da utvrdi istinu. Svako ima pravo na svoju istinu, svaka žrtva ratnog zločina će uvek imati svoju istinu. Utvrđivanje činjenica može da doprinese da pojedinačne žrtve shvataju i ono što nije u njihovom vidokrugu. Može da sazna nešto više, ali ono što je sama žrtva doživela, onaj koji je video, bio tu kada su mu ubijeni njegovi najbližini, nikada i niko neće moći da promeni, i ne treba njegovu istinu. Zadatak ove inicijative je da se utvrde činjenice, da tamo gde ne postoji znanje, ne postoji priznavanje da to ispuni činjenicama ali ne smemo da diramo u istine onih koji su preživeli najstrašnije zločine. To sam htela...!

Bekim Blakaj: Hvala Nataša! Da izvolite, gospodin Sinan se ponovo javio za reč!

Ajni Sinani: Vidite, svi smo ovdje za toleranciju, za suživot na čitavom Kosovu, jer svi na ovim prostorima teže ka Evropskoj Uniji. Jako dobro nam je poznat duh preovlađivanja

prema Evropskoj Uniji. Izneću vam jedan prime, sa jednim starijim Srbinom, kada sam ležao u kliničkom centru u Prištini. Bolovao sam od jedne teške bolesti koji sam dobio za vreme studija u Kairu, i nisam mogao da odem niti do toaleta. Stariji Srbinom je ležao u susjednoj u sobi. Za deset dana moga boravka on mi je nudio svoju pomoć. Govorio je albanski jezik kao pravi Albanac sa Kosova, a ja sam tek nakon 10 dana shvatio da je Srbin. Poznavao je albansku tradiciju, islamsku veru, zajedno sa njim smo o tome raspravljali, stekao sam utisak da je Albanac musliman, iskreno vam govorim. Nakon nekog vremena jer sam ležao na prvom spratu na Infektivnom odeljenju, ukoliko ne grešim, došao je neko i prozvao tog starca srpskim imenom. Prozor moje sobe je bio otvoren. Po imenu kojim je zvala ta osoba izvana shvatio sam tek onda da je starac Srbin. Jedno pola sata nakon toga starac je došao u moju sobu. Kada jedošao do vrata moje sobe upitao sam ga: Oprostite gospodine, a ko ste vi? Da li ste Albanac ili ste Srbin? On reče: Slušaj, uvaženi hodža razgovaraj samnom onako kako si razgovarao do sada, to je bio period 1988-1989 godine kada su počeli da se zatežu odnosi između Albanaca i Srba. Nastavi da pričaš samnom, jer ja sam navikao na Kosovo, navikao sam na dobra dan i na mirëdita. Njegovi sinovi su otišli za Srbiju, i on bio otišao sa njima, živeo tamo jedno vreme i ponovo se vratio na Kosovo jer nije bio zadovoljan. On mi je rekao: Ja sam se zavetovao da ću živeti na Kosovu. Znači, bez diskusije, svi smo za pomirenje, jer i pre sam rekao na nesreću desile su se neke užasne stvari među našim narodima, hteli mi li ne srpski i albanski narod će i dalje biti susedi. Sudbina i svevišnji su hteli da su ova dva naroda susedi. Mislim, s obzirom da smo sluge božije, kao teolozi raznih vera, treba da prenosimo poruke pomirenja uvek uz to da se govori istina, ono što govorimo u to treba da verujemo i da se angažujemo u tom pravcu. Ja imam samo jednu malu zamerku! Bio sam predsednik Pravne partije, bio sam u Skupštini Prizrena, navikao sam sa replikama i znam da ovaj skup nije te prirode, i mimo toga htio bih da kažem nešto, jer smo se mi ovdje okupili da prenesemo poruku pomirenja i razumevanja među verskim zajednicama. Koliko sam zapamtio, Don Pal Tunaj je rekao da je katolička crkva glas naroda, onih potlačenih. Mislim da je greška da mi govorimo o tome, jer jako dobro znam da ćemo jedni drugima naneti štetu tako da sam ja za prenošenje poruke zbližavanja i pomirenja. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem gospodinu Sinan! U međuvremenu je gospođa Greta Kačinari zatražila reč.

Greta Kačinari: Ovde sam i kao Greta, individua, ali i kao predstavnik Katoličke crkve na Kosovu. I da vas sada ne pozdravljam pojedinačno sa jednim velikim: - Hvala na pozivu što sam danas i za na one koji su me pozvali da budem ovde. Da vam iskreno kažem javila sam se za reč, jer se stalno govorimo... da piše, počela sam da se osećam kao manjina, iako u stvari nisam manjina ali sam tokom celog života bila manjina. Manjina u Bosni, albansko dete koje je živelo u zajednici, zbog emigracije mojih roditelja 50-tih godinama, odrasla sam u Bosni, živela sam u multietničkoj multiverskoj zajednici i u sebi nosim mnogo ljubavi za sve te ljude. Odrastajući u Jugoslovensko doba, u kojoj je postojala sloboda kretanja, mi smo se dosta putovali, i mogu vam reći da me upitate da vam zapevam pesmu iz bilo koje zemlje bivše Jugoslavije bila bi to u stanju da uradim, na svim jezicima bivše Jugoslavije. E sad sam u nedoumici sa samom sobom, dali da govorim o prošlosti ili budućnosti. Ja ću učiniti oboje. Upravo zbog toga što period ovih tačno 20 godina nosim na svojim ramenima, nosim ne tako dobro iskustvo, iskustvo koje sam ostavila iza sebe, ne razmišljam mnogo o tome, ali eto pružila mi se prilika da govorim. Početkom 90-tih godina,, u stvari, pre 90-godine sve vreme sam provela u obrazovanju radila sam kao profesor i predavala sam paralelno i na srpskom, i na albanskom jeziku, u školi koja je bila multietnička, multinacionalna, multiverska i osećala sam se kao da sam u Bosni. Bilo je dosta slično. U ranim 90-im, desila mi se jedna neprijatnost. U meni je zavladao osećaj, sadu ću to ovdje pred vama reći osećaj diskriminacije. Mislim da je to veoma poseban osećaj i sve to u svim materijalima koje sam pažljivo pročitala nigde e ne pominje kao diskriminacija. diskriminacija, u smisli kada

država donosi najviše državne dokumente i na osnovu toga biva podržan od strane svih zemalja bivše Jugoslavije započinje diskriminaciju jednog novog sloja, znači na decu i njihove nastavnike i postoje pisani dokumenti o tome. Diskriminacija u prvom redu na podelu dece, volela bih da unesete ovo u jednom od ovih dokumenata koje ste nam dostavili, da se to naglasi jer je veoma osetljiv period i da ne zaboravimo da sva ta deca su sada mladi ljudi, znači imaju 20 i 30 godina i da nose u sećanju ove događaje. Htela sam da kažem kada Jedna vlast sebi daje za pravo da diskriminiše svoje ljude onako kako ih naziva, šta onda očekujemo da će drugima da uradi. Diskriminacija je da se deca podele, kako je i učinjeno. Diskriminacija je postojala i kod nastavnčkih plata, kada Zhivana nastavnik engleskog kao što sam i ja takođe nastavnik engleskog ima dva puta veću platu, i tako stoji na platnom spisku i to nas je onda dovelo do toga da kažemo: Stavljate kašiku u naš tanjir i od danas mi više nećemo razgovarati jedni sa drugima, tako je i bilo. Razdvojili smo se, potpuno smo se razdvojili, svako je gledao svoj posao. Neprijatno zar ne, jer sam vas vratila malo unazad. Ja sam ovo negde potisnula na dnu svog malog mozga, ne sećam se više. Ali, pružila mi se prilika da govorim i spomenula sam ovo. Nakon svih ovih godina, vi znate da smo mi na Kosovu živeli iz dana u dan bez razmišljanja o budućnosti, suočavajući se sa mnogim problemima. U to vreme moji roditelji su živeli u Bosni, moja, braća u Bosni i ja sam među onima koji su doživeli dva rata i nisam mogla da komunicira sa svojim roditeljima 5 godina, sve dok je trajao rat u Bosni, znači ja sam u potpunosti iskusila taj rat. I to je bio poslednji put kada sam se srela sa njima, jer mi još dan danas ne možemo da putujemo u Bosnu upravo što je pomenula i ranije gospođa Kandić. Uskraćena nam je sloboda kretanja na teritoriji bivše Jugoslavije. Za vreme rata sam ostala na Kosovu i verovatno sam imala sreće što sam još danas živa, u to vreme imala sam zdravstvenih problema i bila sam na klinici, gde su htela ja ili ne o meni vodile brigu medicinske sestre koje su bile Srпкиnje takođe i lekari, i jedan Bošnjak. Zahvaljujući njihovom ponašanju i brizi ja sam danas ovdje među vama. Posle rata, što znači negde ... Ne, neću spomenuti ovaj deo posle rata, ali sam bila veoma aktivan u pogledu katoličke crkve upravo u tom pravcu o kojem mi danas govorimo. Dakle, u to vreme, na osnovu dva lista koje je izdao UNMIK ja sam bila u mogućnosti da putujem u Sarajevo, jer smo imali kontakt koji je bila sam deo toga, sa ženama predstavnicama Islamske zajednice i Odeljenjem Islamske zajednice i predstavnicima ženama iz Gračanice. One nažalost nisu putovale u Sarajevo, ali i dalje funkcionišu na Kosovu. Znači, najveći nivo se formirao od tri verske zajednice koje su postojale i ovde na Kosovu, mi smo bili kao njihovi vodiči i predstavnici, žene kao žene uvek pronadu zajedničke teme, i mislim da nam sada ovo mnogo nedostaje, upravo to da se žene kreću i međusobno komuniciraju. Posle nekog vremena, e gospodin Arterije, glavni, omogućio je gospođi koja je bila predstavnik Srpske pravoslavne zajednice iz Gračanice, da prisustvuje našim sastancima i bračni par je nakon nekog vremena bio primoran da se preseli u Mitrovicu gde je i prekinuo sve veze i odnose sa tom grupom u Gračanici predstavnicima Srba. Sada trenutno radim na jednom mestu gde često imam priliku da se sastajem sa svim tim majkama koje su izgubile voljene i koje ih još uvek nisu pronašli. Pomenuću dve majke, jedna je Albanka druga Srпкиnja. Jedna kaže, kada bi pronašla samo jednu najmanju košćicu sa maloga prsta svoga sina i da je zakopam na grobu koji je već otkopan za njega bila bi najsrećnija na svetu, i onda na jednom sastanku kojem je prisustvovala, gde su se spominjala imena žrtava, koja su prebačena sa Kosova u Srbiju spomenut je i njen za kojeg se misli da je u toj skupini, onda je ona tada rekla: Imala sam osećaj da sam ga pronašla da sam ga dodirнула rukom. Drugi slučaj, takođe kaže: Ako tamo, ovde na Kosovu, neko ima nesanicu kao i ja neka mi javi gde se nalaze ostaci moga pokojnog sina, bila i mu zahvalna i neka mu je na čast. Sva ova bol i plač kao prokletstvo ovoga mesta od strani tih majki, one koje više nemaju svoje najbliže, da li mislite da li ćemo se osloboditi ovoga dok se ne pronađe i poslednja žrtva. Mislim da smo i dalje taoci ovih uzvika i da svi maksimalno pokušamo, tu gde smo da svaki dan govorimo o tome da ovim

ljudima koji traže još uvek ne mogu da pronađu svoje najbliže, da politika ne bude ta koja će zatvoriti vrata za njih da pronađu svoje najmilije. Da politika ne bude ta koja igra ping-pong, izvršite vi ekshumaciju masovne grobnice tamo na Kosovu pa ćemo onda mi onda ekshumirati grobnicu ovde u Srbiji, ili u Bosni ili Hrvatskoj, da ravnaju račune na leđima od onih koji još uvek prolijevaju suze. Šta mogu da urade verske zajednice? Znam da za vreme meše u katoličkoj crkvi ... molitve vernika i mi se stalno molimo za ljude koji vode zemlju, da im gospodar ulije zdravu pamet da su što više pravični i savesni. Predlažem da mi danas ovde jednom molitvom svaka verska zajednica na svoj način i da za vreme svoje službe obrate se svevišnjem upravo sa ovom molitvom: Da presuše suze na ovim prostorima, da se zaustavi jadikovanje, i da nas svevišnji uputi na put koji govori da smo na ovaj svet došli u službi života, bol ove i gospodara svih nas sluša nas vidu da se zapamti da smo ovde da službe života, a ne na njenom uskraćivanju. Moleći se milim da ćemo postepeno doći i do praštanja. čak doći na molitvu. Praštanje je poslednja stvar a koja je jedina pozitivna u ovom našem putovanju i celokupnom putovanju REKOM-a od samog njenog početka od kada je započela inicijativa o njenom formiranju. Dakle, samo kroz molitvu ljudi će se osloboditi. Na kraju krajeva Hristos kaže: Oprosti im bože, oprosti im bože jer ne znaju šta rade. I mi moramo da kažemo: Oprosti bože svim onima koji su počinili zločine jer nisu znali šta rade. Zahvaljujem se!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem se gospođi Kaćinari! Izvolite vi gospodine!

Monah Nifon: Dozvolite prvo da se predstavim! Ja sam Monah Nifon iz Manastira Visoki Dečani. Samnom se nalazi Monah Teodor, takođe iz istog bratstva – bratstva Manastira Visoki Dečani koji je trenutno ovde na službi u Prizrenu. Mi smo ovde po blagoslovu njegovom prvosveštenstva mitropolita Amfilohija, administratora Eparhije Raške-Prizrenske, koji je ujedno i član Svetog sinoda, najvišeg tela Srpske pravoslavne crkve. Naš skromni broj ovde u sali, mislim nas predstavnika SPC sigurno je i posledica iz situacije u kojoj se eparhija nalazi ovih dana, možda su neki od vas i upoznati, trenutno nemamo redovnog arhiereja, imamo dosta tekućih obaveza, mnogo se gradi, mnogo se obnavlja, pomažemo narodu da se vrati i da opstane. Kako se kaže, žetve je mnogo a posla nije baš mnogo. Iskreno se nadamo da ćemo u narednim sličnim okupljima više biti i naših predstavnika, i svakako da smo zainteresovani da je podržimo i da učestvujemo u ovoj važnoj inicijativi. Naše prisustvo ovde danas označava spremnost naše crkve i eparhije da da svoj doprinos u dijalogu između verskih i etničkih zajednica kako bi bile zalečene rane prošlosti, kojih zaista ima mnogo, kako bi smo zajedno našli put ka bolje budućnosti. Verski predstavnici imaju posebno važnu ulogu i odgovornost u procesu izgradnje međusobnog poverenja među svim ljudima dobre volje. Evo hvala bogu, danas smo čuli dosta razumnih glasova u tom smeru. Pitanje ratnih stradanja, mi kao verski predstavnici ne bi trebalo da gledamo u opšte ili bar ne samo kao političko pitanje već pre svega kao našu versku dužnost pred bogom, ljubavi i pravde. Pravoslavna vera nas uči da svaki čovek na sebi nosi lik božji, te u ovom poslu zaista moramo pristupiti izuzetno odgovorno. Dozvolite mi da citiram jedan deo iz zaključka iz nekog kao ...stejtmenta koji je sačinjen na kraju međureligijske konferencije o miroljubivoj koegzistenciji i dijalogu koja je održana 2006. godine u Pečkoj patrijaršiji. Citiram: “Mi verske vođe smo uvereni da mržnja i rat predstavljaju tragediju za sve, dok oprostaj i pomirenje vode slobodi za sve i za svakoga. Čovek koji mrzi nikada nije slobodan. Istinska sloboda u čoveku se ogleda u njegovom odnosu prema drugim ljudima bez obzira na etničku pripadnost veru i druga opredeljenja”. Kraj citata. Samo da ukratko podsetim, neki su i pominjali danas da su bili učesnici te konferencije, to je bila konferencija koju je organizirala Srpska pravoslavna crkva, a u njoj su bili i predstavnici Islamske zajednice sa Kosova, Katoličke Crkve, protestanskih crkava i tako dalje. Možda su čak neki od vas bili prisutni na toj konferenciji tada, ja lično nisam bio, ali onda vi jako dobro poznajete kako je taj događaj izgledao. Eto to je bio neki dobar početak, kako se čini, da se sedne da se sedne i da se razgovara o miroljubivoj

koegzistenciji, da se razmene mišljenja. Planirano je bilo i druge, da se nastave te konferencije, i Islamska zajednica bi trebalo da bude sledeća koja će biti domaćin u Prištini. Na žalost neke dnevne situacije, problemi, i svi znamo koliko su osetljive, dana imamo za sobom, jel u svakom smislu i onda je sprečilo održavanje te sledeće konferencije. Ipak mi se nadamo da će u budućnosti taj dijalog a možda, evo, da kažem sad smo se podsetili i ovom današnjim okupljanjem da nam je to dužnost i obaveza pa ćemo ponovo sedeti za isti stol i razgovarati o tim važnim temama. Da se malo vratim... ja sam ovde napravio ove podsetnik neki. Dakle, gospod Hristos nas uči da ljubimo bližnji svoje kao sami sebe, da se ljubav prema bogu ogleda u ljubavi prema bližnjim. Nema bogoljublja bez čovekoljublja, niti istinskog čovekoljublja bez ljubavi prema bogu. Uči sveti Justin Popović. Jedno jako važno pitanje, nekoliko puta danas pomenuto bilo pa svakako moramo i mi to da naglasimo a to je problem nestalih osoba. To je posebno bolno pitanje u našoj novoj istoriji, te nestale osoblje su svih nacionalnosti. Kao Srpska pravoslavna crkva smatramo da je veoma važno da se učine svi mogući naponi kako bi se pronašao način da se sazna njihova sudbina. Što se tiče pitanje krivice, na jednom građanskom konfliktu ne može se posmatrati kao pitanje kolektivne odgovornosti. Odgovornost svakako mora biti individualizovan, što je i zadatak istražnih organa ili sudova. Takođe ni pokajanje i izvinjenje ne može biti kolektivno. To mora svaki čovek da učini u srcu svom, pa posle to i da izgovori. Mi kao crkva i verska zajednica imamo ulogu da pozivamo na unutrašnje pokajanje i stalno ispitivanje svih svojih ... pred savešću i pred bogom. I to je naš najveći zadatak i doprinos. Treba takođe preći i sa reči na dela, dela govore više od hiljadu reči. Manastir Visoki Dečani u tom smislu delatno pokazivao protivljenje bilo kojoj vrsti naselja ne samo rečima nego već i konkretnim delima i to još od vremena kada su manastirima primljeni izbeglice za vreme samog konflikta. To su bile izbeglice ne samo Srbi već i Albanci i Romi. Smatramo da je prilikom svoje prošlogodišnje posete Američki potpredsednik Jon Baiden posebno pomenuvši tu ulogu našeg manastira i naše crkve dao na neki način i međunarodno priznanje našem načelnom stavu o nasilju kao pogrešnom načinu, tojest pokušaj da se rešavaju svi vidovi problema. Naša crkva je više puta osudila svaku vrstu nasilja, bez obzira koja je strana učinila to nasilje. Mi danas nismo ovde da govorimo o politici, o teritoriji, o istoriji. To je zaista i širok ali i dugačka i duboka tema. Čini mi se da nas to neće odvesti nigde. Takođe ovo ne bi trebalo da bude skup u kome se iznose optužbe. Toga je bilo sasvim dovoljno u prošlosti. I evanđelijevo sveto pismo kaže: prvo izvadi brvno iz oka svojega pa ćeš videti da izvadiš trun iz oka brata svojega. Dakle, ako treba da govorimo o odgovornosti trebamo da krenemo od samih sebi a ne da upirimo prst na druge jer je osuđivanje drugih a bez da se ozbiljno pozabavimo svojim manama glavni uzrok mržnje i konflikata. Takođe čini mi se da danas rano je da se ulazi u konkretne slučajeve. Važno je da smo se okupili i da smo seli i da smo se upoznali pa razgovarali zajedno, izneli svoje mišljenja, neke predloge kako je nas i gospođa Kandić pozvao, ali mi danas ne možemo rešiti čitav ovaj problem koji traje jako dugo vremena. To je tek veliki posao pred nama. Sigurno da bi svako mogao od nas da navede mnoge primere stradanja svojih. Ja se pitam da li je isto toliko primera stradanja i onih drugih. O tome će po svemu biti reči u svoje vreme. Pa sada da ne repliciram, je bilo nekoliko mesta, gde čini mi se da Srpska pravoslavna crkva i mi ovde koji predstavljamo smo pozvani da damo repliku, ne možemo na sve, ali evo na nekoliko, ja sam ovde malo beležio i da se trudim da zapamtim. Oprostite! Evo pre svega ti sramotni uzvici na Gazimestanu koji su se čuli, koje je gospodin imami iz Orahovca pomenuo, oni su zaista sramota za nas. Moje lično mišljenje, također mogu i govoriti u ime crkve jer smo o tome pričali mi u manastiru kada smo ih čuli i kada smo videli te snimke a neki su bili tamo i prisutni. Ti momci koji su to uzvikivali oni misle da služe srpstvu a zapravo oni ne služe, čak na protiv, odmažu ali misle da su članovi crkve, misle da pomažu time Srpskoj pravoslavnoj crkvi na Kosovu a nikako ne pomažu već daju jedno jako ružno svetlo. Moje je lično mišljenje, ja ne poznajem te ljude, naravno, ali moje lično mišljenje da

oni nisu ni članovi crkve u kom smislu, možda su kršteni ali ne žive aktivnim crkvenim životom, nisu vernici i možda tako vole da se hvale ali zapravo nisu ... shvatili pojam vere i služenju bogu i ljudima. To su prosto mladi ljudi koji su puni ostrašćenosti i mržnje. Ali ja evo danas bih gospodina imama iz Orahovca i druge tako, pozvao da malo budemo čvršći. U kom smislu? A teško je vreme za nama, a mnogo se toga društveno desilo. Moramo malo biti spremni i da istrpimo neku reč, da istrpimo neku situaciju. Ne može sve biti savršeno, o danas, ne znam mi sednemo i dogovorimo i da sve tako bude. Ne moramo istrpeti i da se ovi drugi neće voleti, neće prema nama da upućuju samo pohvalne reči i izraze. Evo ja mogu pozvati imama da dođe kod nas u Dečane jedan dan... Svšta možete čuti ovako svakog dana, šta nam uzvikuju naše komšije. To nisu reči dosta prijatne. Čak i ovde u Prizrenu gde volimo da se prošetamo i često dođemo, sad je naš otac Teodor tu i stalno desi da nas neki počasti nekim pozdravom i tako. Dakle, neka nas to ne uvredi toliko, prosto istrpimo, znamo šta je naš zadatak, mi smo predstavnici crkve, verskih zajednica, tu smo da propovedamo ljubav, optimizam, istinu u traženju, pa eto, ne može svaka situacija biti prijatna, ali nadamo se da smo bar koliko toliko, i imamu uspeo da kažem da ti uzvici u Gazimestanu nikako nisu nešto što Srpska pravoslavna crkva pozdravila. Pa eto, uglavnom to bi bilo to. Da vidim da li još nešto... Da, pominjale su se istorijske neke činjenice, događaji. Pominjalo se da su Srbi išli na druge teritorije da ubijaju, u Srbiji nije bilo stradanja, nije bilo žrtava. To nije istina! Daleko od toga! Ja danas neću o tome govoriti detaljno. Želeo bih još jedno samo da napomenem, da moramo biti svesni, da gospodin imami takođe pomenuo i definiciju žrtve. Što se nas tiče, žrtva, danas, u ovom kontekstu o kome govorimo, žrtva je onaj koji je strada, bez obzira na etničku pripadnost i versku pripadnost, a zločinac je onaj koji je počinio taj zločin. I mi moramo biti potpuno snažni i hrabri i da prihvatimo to. Mi ovde nismo ovde da predstavljamo niti države, niti političke opcije već da predstavljam nešto što treba da bude iznad tih konceptata i čini mi se da u tome moramo bar imati zajedničko mišljenje i jedinstvo. Pozdravljam još jednom ovu inicijativu, kao što je to učinio pre nas i ispred patriaršije u Beogradu sveštenik otac Vukašin Miličević. Izražavam zadovoljstvo što smo danas ovde zajedno, i to baš u Prizrenu, gradu koji simbolički oslikava versku, duhovnu i kulturnu raznolikost. Zahvaljujemo se organizatorima na pokretanju ove veoma važne inicijative i mi ćemo se svakako truditi da damo svoju podršku u svim konkretnim nastavcima ovog projekta. Hvala! Ju falenderoj!

Bekim Blakaj: Zahvaljujem! Da li još neko želi da preuzme reč? Da izvolite, gospodine!

Liridon Kadriju: Kao prvo pozdravljam sve prisutne! Iznad svega pozdravljam gospođu Kandić koja uživa ogromno poštovanje među albanacima, organizatore, verske zajednice, predstavnike Švicarske ambasade, poštovane profesore i prisutne paneliste. Ja sam Liridon Kadriju, orjentalist i nezavisni novinar. Istovremeno ću vam ispričati moj lični doživljaj jer svi mi ovde prisutni imamo po neki doživljaj i svi smo na neki način žrtve ratova, rata, a neko raznih ratova koji su se desili na teritoriji bivše Jugoslavije. U selu Duz kod Podujeva 1999 godine pred mojim očima su mi ubili ujaka i njegovog sina. Uistinu, ovo je bila jedna psihološka tortura nadamnom i još dan danas mi je u svežem sećanju taj bolni događaj. Nakon okončanja rata i nakon povratka u Prištinu, istina je da su frustrirane grupe, moji sunarodnici albanci ubili nekoliko nedužnih Srba, ali je i istina da su ove grupe bile frustrirane koje nisu bile pod ničijom komandom, jednostavno razni kriminalci koji su sve ovo učinili radi materijalnog dobitka. Opšte poznato je glavni uzročnik sva tri rata u bivšoj Jugoslaviji je genocidna politika Srbija, i žrtva je žrtva, to je istina, ali ipak sam mišljenja da se žrtve ne mogu izjednačavati u ovom ili onom obliku, jer je uzrok svih ovih žrtava i ratova Miloševićeva politika od koje ima mnogo stradalih i ubijenih, masakriranih i mnogo vrsta drugih žrtava i pored Albanaca i Bosanaca stradao je i sam srpski narod koji još uvek strada i trpi ove rane. Predlažem da se pre traženja oprostaja Pravoslavna Crkva distancira od predašnje politike. Izuzetno mi se svideo govor predstavnika Srpske pravoslavne crkve i da

ovim istim jezikom govori i bivši patrijarh Pavle a sada i patrijarh Irinej. Nažalost to se ne dešava. Poruka predstavnika pravoslavne crkve prenosi poruku da je Pravoslavna crkva započela poboljšanje kako svoje tako i reformi. Želim da dam još jednu preporuku a to je da se ubaci u vrste povreda koje su definisane mandatom REKOM-a i psihološka tortura kojoj su bile izložene razne žrtve u raznim ratovima. I ranije je pomenuto prikupljanje milion potpisa koje verujem treba dostaviti srpskom parlamentu koji će doneti zakon za traženje oprostaja svim žrtvama bez obzira na nacionalnu i versku opredeljenost i da se u zakonu obuhvati i nadoknada štete koja mora biti isplaćena ovim žrtvama. Zato REKOM pored prikupljanja činjenica sviđa mi se ova činjenica da ne treba da se igramo brojkama o tome koliko je ubijeni nego da imaju adekvatan broj i podatke o bilo kojoj žrtvi Na kraju imam pitanje za predstavnika srpske pravoslavne crkve kada će se pravoslavna crkva u potpunosti distancirati od genocidne politike u prošlosti. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Ne verujem da je ovo prvo mesto za postavljanje ovakvih vrsta pitanja. Sigurno je, da mi danas ne govorimo o tome. Povrh toga želim naglasiti jednu bitnu stvar, vi ste jedini koji ste danas pomenuli mandat o radu buduće komisije gde je kao kršenje ljudskih prava obuhvaćena i psihološka tortura. Moje lično mišljenje je da bi komisija sprovodila svoju delatnost narednih deset godina, iako nije vreme da još uvek govorimo o ovim pitanjima. Što se tiče ideje prikupljanja milion popisa je u vezi sa jačanjem inicijative, potpise će se deponovati ne samo Srpska vlada nego i sve ostale vlade, ne sa zahtevom za traženje oprostaja nego sa zahtevom da se formira komisija, kao što nam je jutros izložila gospođa Kandić da ovaj projekat postane međudržavni projekta. Znači ovo je cilj prikupljanja milion potpisa. Gospođa Kandić je zatražila reč!

Nataša Kandić: Ja bih samo htela da vam dam dva pojašnjenja. Kada je sveštenik Niful govorio o odgovornosti. U pravnom i političkom smislu, u pravnom pre svega, postoji individualna krivica. Ne postoji kolektivna krivica, ali kada je u pitanju odgovornost onda postoji kolektivna odgovornost. To je ona politička odgovornost, to je ona građanska odgovornost, to je moralna odgovornost ali ne postoji kolektivna krivica. Drugo, kada su u pitanju žrtve, prema nacionalnosti, svi znamo i tu niko ne može da promeni. Mi samo hoćemo da brojke dobiju ime zato što brojke bez imena vređaju jednostavno žrtve, one koji više nema i to je nešto što se mora pesonalizovati i u tom smislu postoje velike razlike. Tada ćemo imati imena oni koji su stradali kao žrtve ratnih zločina, na primer, u Bosni i Hercegovini, u Hrvatskoj, oni koji su stradali na Kosovu i to je neminovno nešto, postoje razlike u nacionalnoj pripadnosti. Mi smo kao nevladine organizacije dosta uradili na toj personalizaciji i identifikaciji žrtava pa do danas imamo jednu brojku od, na primer, 13.500 onih koji su ubijeni kao žrtve ratnih zločina, oni koji su stradali i koji su nestali na Kosovu. U tom broju ima oko 10.500 oni koji su Albanske nacionalnosti, oni koji su znači većina su žrtve ratnih zločina i to je nešto što su činjenice a drugo je nešto kada govorimo o istinama. Istina njegova, kada je video ubistvo svog ujaka i njegovog sina na Kosovu, u Podujevu ili neke druge istine. Istine pojedinačne su strašne. Mi možemo da imamo saosećanje, da razumemo, da nam je strašno žao, da pokušamo da zamislimo to, ali ne možemo u potpunosti da se nađemo u ulozi onoga koji je to neposredno doživeo. Mi možemo da imamo jako puno poštovanja prema majci koja je izgubila sina, ali taj bol jednostavno ne možemo ga u potpunosti prihvatiti. Mi možemo samo da pokažemo saosećanje ali ta pojedinačna bol, pojedinačna istina je nešto što nosi svako individualno, i sad sazrevanje ili preuzimanje odgovornosti, podrazumeva i to stalno i ispoljavanje saosećanja, solidarnost i poštovanje

Bekim Blakaj: Prema planu programa ostalo nam je još sedam minuta, gospodin je zatražio reč i molim vas da se prethodno predstavite.

Frok Kristaj: ja sam Frok Kristaj, po nacionalnosti Albanac. Ja sam katolik po verskoj opredeljenosti a po profesiji novinar. Nakon što sam saslušao sve ovo danas što ste govorili, htio sam da kažem nešto na telegrafski način. Sve ovo što sam danas slušao uočio sam da

postoji potreba za zbližavanjem jednih sa drugima i za nove međuljudske odnose. Bez obzira na verske razlike u nama je nakupljeno dosta negativnosti i svi smo duševno zarobljeni unutar sebe. Mislim da treba da se ispovedimo sami sebi i na taj način prihvatimo druge. Ukoliko se otvoreno ne ispovedimo sami sebi sumnjam da ćemo biti u stanju da se zbližimo jedni drugima. Na kraju, je NATO intervenisao na Kosovu i oslobodio nas, ali nema tog NATO-a koji će nas osloboditi samih sebe. Ovo je za mene najveći rizik jer se u nama nakupilo dosta negativnih osećanja koja nam onemogućavaju zbližavanje. U stvari, mislim da se nećemo moći zbližiti sve dok se preko nas ne čuje glas nestalih osoba. To je naša najveća bol, kada kažem naša mislim na sve one koji žive na ovom našem tlu, bilo čija da su ta nestala lica, to je individualna bol ali koja je takođe i kolektivna. Samo onda kada se njihov glas čuje kroz nas možemo sestri jedni pored drugih i možemo međusobno definisati mnoge više raznih stvari. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Hvala puno gospodinu Frok Krisitaj! Mislili smo da vas ne opterećujemo pitanjem statuta-draft statuta, iako smo svi tu, uvideti će te da su najvažniji ciljevi regionalne komisije upravo ti koji će uticati na pitanje identifikacije svih nestalih osoba. Danas smo imali priliku da pogledamo jedan kratak dokumentarni film o komisiji u Maroku, inače je ova Marokanska komisija poznata kao jedna sa najvećim uspehom u pronalaženju posmrtnih ostatak nestalih osoba u masovni grobnicama. Nadam se da će i REKOM biti uspešan i da će brojka koju je Nataša spomenula od 16.000 do 17.000 nestalih osoba, barem drastično se smanjiti. Da li još neko želi reč pre nego što zatvorimo ovaj skup, jer koliko vidim ručak je već postavljen. Da, ukoliko je moguće kratko i bez replika i pitanja!

Nysret Abazira: Kratko ću, bez replike, htio sam samo da pozdravim predstavnika manastira. Mislim da duh naših izjava ukoliko se prenese i na ostale pravoslavne crkve doprineće napretku našeg mesta u ovom pravcu. Zato se zahvaljujem predstavniku pravoslavne crkve na prethodno datoj izjavi.

Ramadan Shkodra: Htio sam nešto kratko i konkretno! Imam jedno pitanje za vas i gospođu Kandić! Šta mi konkretno možemo da pomognemo u ovom pravcu. Ovo govorim na najiskreniji način da ne hvališemo jedni druge da se ne pozdravimo sa onim rečeno izneseno, želim da znam šta mi konkretno možemo da pomognemo i iskreno da vam kažem ne znam niti vašu agendu i šta može sveštenik pravoslavne, katoličke crkve, predstavnici islamske zajednice i drugi da znaju koje su to konkretne stvari, a ne samo teoriju. Onaj gospodin tamo je maloprije rekao ja imam svoju storiju. Šta će se desiti sa tom storijom, da li će se razmotriti, da li će se publikovati ili ne, da li će se uzeti u obzir ili ne. Rekao sam da će biti dosta storija ali kao prvo treba da znamo cilj svega ovoga. Ja kao novinar sam dosta pratio ovakve skupove i nadam se da ova inicijativa neće završiti kao ostale inicijative, da započnu i onda ostanu ne okončane negde nasred puta. Verujem da se i profesor Hasani slaže samnom, sada kada smo deset godina nakon konflikta na Kosovu, smo opušteniji, mnoge stvari su se promenile, imamo drugu realnost. Šta mi možemo konkretno da uradimo pitam gospođu Kandić? Ukoliko imate neku instrukciju za 20-30 osoba i ukoliko svako završi svoj deo posla imaćemo 30 poslova, po 10 poslova biće ih 300, dakle dajte nam nešto konkretno da znamo. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Gospodine Shkodra zahvaljujem na postavljenom pitanju. Iako je i vaš kolega glavni imam pomenuo da islamska zajednica može dosta toga da pomogne podržavanjem žrtava u davanju izjava pred regionalnom komisijom i tako redom. Prvenstveno mislim da je nama preko potrebna vaša pomoć, da nas podržite, jer na sastanku sa uvažanim muftijom reko nam je da se njihov glas daleko čuje, jednom sedmično, petkom da pridikuje, da se spominje, jer oni uživaju ogromno poštovanje u narodu.

Nataša Kandić: Naravno, vaše pitanje je pravo pitanje. Lepo je to što ima podrške ali kako konkretno pomoći. Prvo moram da kažem da smo mi s velikim strahom ušli u ove skupove sa verskim zajednicama. Jednostavno, bili smo nesigurni kakva će biti reakcija. Jako smo bili

ohrabreni, pre svega tim skupom u Srbiji. Što se tiče Hrvatske, nama je bilo jasno da će Franjevci to jako da podrže. U Beogradu se čuo jedan predlog koji je jako puno onda često citiran. Bilo je predloga da crkve krenu sa organizovanjem molitvenih okupljanja za žrtve. I onda smo to ostavili da sada posle odmora počnemo sa tim sastancima da pitamo zapravo predstavnike crkava i verskih zajednica kako to misle da se to izvede. A onda jedan drugi predlog koji je došao iz civilnih organizacija da uloga verskih zajednica sada u tom javnom zagovaranju ove inicijative prema političarima može da bude jako da pomogne. Konkretno mislili smo na to, kada sad krenemo na sastanke sa političarima da to neće biti velike grupe nego po 5 – 6 ljudi ali da zamolimo predstavnike verskih zajednica da bude... u svakoj državi će biti regionalna ta grupa koja će ići, pa da sada kada idemo kod predsednika Ivo Josipovića u Hrvatskoj da u toj grupi od nekoliko ljudi bude i neko od predstavnika crkava verskih zajednica, da se dogovorimo koji, pa onda da se ne shvata da iz svake verske zajednice treba da bude po jedan predstavnik zato što to bi bile ogromne grupe, kao što neće moći ni svih grupa koje su učestvovala u razgovorima, nećemo praviti grupe od po 50 nego manje kako bi smo dobili javno tu političku podršku. Pa to je znači da za sada postoje te dve inicijative, ta molitvena okupljanja i uključivanje predstavnika verskih zajednica u dobijanje političke podrške a onda postoji to jedno načelno razmišljanje kada bude došla kampanja za prikupljanje potpisa i mislimo da verske zajednice mogu puno da pomogne u tome i mi sada pokušamo da osmislimo kako će da ide to, pa nije ni malo milion potpisa skupo. Ja ne znam, na to još nismo priključili Sloveniju na primer, Makedoniju jesmo ali Sloveniju još uvek nismo. Onda šta je tu još jedno bitno pitanje. Mi nismo sa vama danas razgovarali o tom statutu. Vi ste ga svi dobili, to je jedan značajan dokument. Ciljevi te komisije su jako važne. Mi ćemo napraviti od septembra postojeći taj jedna forum na eeb-seitu ali nismo sigurni da je internet svima baš dostupni i da će oni na taj način učestvovati. Mi hoćemo da učestvujete i u tim regionalnim konsultacijama sa verskim zajednicama koje će se organizovati u Bosni i Hercegovini, to će biti u Fojnicama. Pre toga moramo da i učesnici s Kosova mogu da dođu sa kosovskim dokumentima ali to znači tamo će imati i taj informativni deo ali će se razgovarati o tom statutu, na to, na tim ciljevima, zadacima onda kako će se birati članovi komisije. Znači to je regionalna komisija. Do sada je bilo jako puno primedbi na jedan predlog koji stoji da članovi komisije trebaju da imaju visoku stručnu spremu. Naročito su negodovali iz Udruženja žrtava i rekli su pa to može da diskvalifikuje mnoge koji bi trebali da budu članovi REKOM-a odnosno KOMRE. Znači i to je neka treća uloga u kojoj vi trebate da budete a to je da trebate da pomognete da se statut napravi po meri kakav nama treba i zbog prošlosti i zbog budućnosti. Osim toga, vidite, meni se ovde došli na kratko i otišli. Nije to neka tema još uvek za medije. Nije to njima zanimljivo. Oni su danas čak mešali da li je to komisija ili koalicija, tako da, nije to neka velika vest. Mi za sada krenuli smo u tu medijsku kampanju sa onim spotom koji ste danas videli i to je prva stvar koju smo mi dobili, zapravo prvi put se dogodilo da u Srbiji može da se čuje na tom spotu i albanski glas i da se čuje, dobro glas iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske i ovde na Kosovu da se čuje i glas ... Srbima. I svi su prihvatili taj regionalni spot kao jako dobar, što je znači taj prvi korak i mi smo sa njim uspeli. Sada idemo dalje da pridobijemo medije, da pridobijemo političare i to baš nije lako. U Bosni i Hercegovini moramo da sačekamo kraj izbora, to će biti novembar a u ovim drugim državama zapravo možemo da počnemo. Ima tu još jedno jako komplikovano pitanje, koje još uvek nismo rešili ali koju moramo da rešimo. Znači mi tražimo da ova inicijativa postane državni projekat. To znači da države osnivaju komisiju, ne verske zajednice, ne udruženja, ne nevladine organizacije zato što ta komisija mora da ima moć, da ima moć da pozove da pojedinci ili predstavnici institucija svedoče pred tom komisijom. Znači moć toj komisije daje taj pečat država. Vi svi znate da mi imamo tu odnose između Srbije i Kosova, između Bosne i Hercegovine i Kosova i mi mislimo da bi ova komisija mogla da pomogne u rešavanju tog pitanja. Znači moramo da nađemo način i to mora da bude pravni način kako će sve

naslednice bivše Jugoslavije, bivše SFRJ da zajednički donesu odluku o osnivanju ove komisije. To je jedno ozbiljno pitanje koje zahteva pravno i političko rešenje. Prema tome, do decembra, do 10. decembra mi moramo da nađemo to rešenje i mislimo naravno da ova komisija upravo može da dođe do tog rešenja u ovom trenutku gde još uvek nemamo... ali ima jako puno učesnika koji se ozbiljno time bave i sasvim sam sigurna da ćemo mi to rešenje imati i da će to rešenje pomoći u normalizovanju socijalnih, političkih i ukupno društvenih odnosa u regionu, a posebno Srbija, Kosovo i Bosna i Hercegovina i Kosovo.

Bekim Blakaj: Hvala Nataša! Ne znam da li neko ima još nešto za dodati? Gospođo Kačinari? Pri kraju smo, ukoliko imate nešto izvolite!

Greta Kačinari: Na kraju ovog skupa imam jedan predlog, nažalost koji sam trebala izneti na početku ali nisam stigla, s obzirom da su ovde prisutni i predstavnici verskih zajednica da je svako za sebe vernik, veruje u boga pa vas molim za molitvu da nam dragi bog pomogne svima nama koji smo ovdje u uspešnom okončanju ovog skupa. S obzirom na to da ja nisam bila u mogućnosti da realizujem ovo na samom početku zato predlažem da na kraju ovog skupa da svako u sebi pomoli za ovaj skup i za predstojeće skupove gde god da se održavaju jer ovakvu pozitivnu inicijativu treba podržati. Mislim da bi bilo dobro da svako za sebe uputi molitvu od jedne minute dragom bogu. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: U redu dali se slažemo sa ovim! Izvolite i vi!

Ajni Sinani: Ovo je moje lično mišljenje. Mislim da gospođa Kandić može da ima uspeha na Kosovu, Makedoniji, Crnoj Gori, Hrvatskoj ali sumnjam da može imati uspeha unutar Srbije. Zaista ne znam šta može da uradi unutar Srbije kada znamo da je za sva ova tragična dešavanja upravo odgovorna Srbija, vlada Srbije, bivša vlada Srbije ali vidim da i ova današnja vlada ne deluje kako treba. Zato želim da znam kako stojimo u vezi sa ovim, da nam ukratko kažete sa dve-tri reči.

Bekim Blakaj: Nataša, izvolite!

Nataša Kandić: Pa ako sam rekla da su najuspešnije konsultacije sa verskim zajednicama do sada bile u Srbiji. To je bilo veliko, veliko iznenađenje. Pominjala sam koliko smo strah imali. A onda imamo podršku udruženja Srba sa Kosova, udruženja srpskih žrtava, udruženja žrtava iz Hrvatske. Svi oni to vide kao strašno značajnu inicijativu za sve njih, za porodice nestalih jer su svesni da zapravo do sada posle 19 odnosno 11 godina sudbina nestalih ili utvrđivanje činjenica o ubijenim, stradalim i nestalim, što je trebalo da se uradi, nije urađeno. Tako da svi oni koji su pogođeni ratom imaju svoje lične tragedije, oni jako dobro razlikuju šta je u njihovom interesu. Ja iskreno mislim da neće biti političara koji će usuditi da kaže da je protiv ... Činjenice su nešto što mora svako da prihvati. To je da kažem uslov neke budućnosti. Svi na prostorima bivše Jugoslavije hoće evropske integracije, hoće u Evropsku zajednicu. Bez činjenica nema ni evropskih integracija, nema ni regionalne saradnje. Nama je svima jasno da regionalna saradnja postaje uslov evropskih integracija. Da dobrosusedski odnosi postaju uslov za proces stabilizacije i udruživanja. Prema tome sledeći korak i zahtev međunarodne zajednice koji e ovde postavlja je uspostavljanje regionalne saradnje i komunikacije, dobrosusedskih odnosa koji će itekako znači podrazumevati određeni ton u zvaničnim razgovorima i ton koji se mora stvarati u svakoj zajednici. To je mislim jedna vrlo važna promena i ja mislim da se polako političari tom novom zadatku. Znači jedno normalizovanje odnosa koji treba da dovede do pristojnih društava na ovom prostoru. Bez toga nema ni boljeg osećanja za porodice žrtava. Ukoliko mi ne budemo da počnemo da negujemo jedan pristojan jezik nijednoj žrtvi ni porodici neće biti bolje. Ja sam danas veoma, veoma zahvalna na ovim rečima predstavnika Srpske pravoslavne crkve zato što je to jedan veoma, veoma pristojan jezik koji prija da se čuje i to je ono bitno da konačno imamo jezik koji ćemo smatrati da je nešto novo. E to nam je svima preko potrebno i mislim da toga ima u Srbiji. Mi smo imali u Srbiji nešto što na tom... to je znači ne davno, to je 16 juna. Znači 16 pristupnica iz redova onih koji su bili iz redova verskih zajednica. 16 njih je pristupilo ovoj

koaliciji za osnivanje REKOM-a. Taj pominjeni sveštenik Vukašin on, naravno nije imao pravo sad da on potpisuje pristupnicu u ime Srpske pravoslavne crkve zato što ima svoju hierarkiju i pravila a on je u svoje lično svoje ime potpisao i on je naš član Koalicije za REKOM i naravno da kad god budu neki sastanci na regionalnom nivou ćemo biti obavezni da pozivamo i njega.

Bekim Blakaj: Hvala Nataša! Izvolite!

Monah Nifon: Izvinite, svi ste iscrpljeni, ali samo kratko, hteo bih da se obratim gospodinu Sinani, on je zabrinut, hoće li to uspeti u Srbiji i kaže nema šanse da to prođe u Srbiji i tako, pa hteo bih samo njemu da podsetim a i svih nas ovde još jednom, jer mislim da poštujuću njegovu brigu mislim da on ne može mnogo učiniti svojom brigom da zaista šta će biti tom ... hoće li uspeti u Srbiji ili ne. Ne mogu ni ja učiniti ništa, i hoće li ta inicijativa u Srbiji naći državnu podršku ili ne. Mislim da treba da svaki... i hoćete li se vi pokajati. Ja mogu da se brinem za sebe i za onog što je moj teret. Dakle, hajde još jednom da postavimo ovakvu stvar, svaki da krene u inicijativu i on možda će imati šansu za uspeh. U suprotnom ćemo opet pasti u osuđivanju i tako. Oprostite što sam vas uzeo vreme.

Bekim Blakaj: Zahvaljujem! Prošli smo predviđeno vreme, želio bi da zatvorim ovaj skup.

Ajni Sinani: Ovo je očigledno, da ćemo i mi postati žrtve, sa velikom zabrinutošću sam zato i postavio to pitanje, jer i danas Srbija ima teritorijalne pretenzije na Kosovo. To zna čitav svet. Vi želite da formirate komisije sa verskim zajednicama unutar same države, države Kosovo i države Srbije. Dobro nam je poznat stav vlade Srbije prema Kosovu. Ovo sam želeo da kažem. Zahvaljujem!

Bekim Blakaj: Još jednom vam zahvaljujem. Rekao bi više u koaliciji nevladinih organizacija, verujem da ćemo imati i vas unutar koalicije kao versku zajednicu i zajedno primoramo vlade da formiraju komisiju. Ne samovoljno nego uz pritisak verskih zajednica, nevladinih organizacija i međunarodne zajednice, biće primorani da formiraju ovu komisiju. Još jednom želim da se zahvalim na odzivu za učešće. Želim posebno zahvaliti profesoru Hasanu i gospođi Kandić, Vetonu i svima vama ostalima. Želim zahvaliti prevodiocima a što se tiče pitanja tehničke prirode svi oni koji imaju putne troškove, račun za benzin i tako redom obratite se kolegini Dijani. Molim vas da uzmete u obzir predlog gospođe Grete da se svako na svoj način pomoli jedan minut. Hvala vam puno! Svako ko je potpisao izjavu o pristupanju može je ostaviti na stolu, što se tiče zapisa sa ovog sastanka dobićete za nekoliko dana sa predlozima i vašim mišljenjima na ovu temu. Hvala vam puno i pozivamo vas na ručak.